

Peter Houtzagers
Rijksuniversiteit Groningen
Nizozemska
h.p.houtzagers@rug.nl

OBILJEŽJA KAJKAVSKOGA GOVORA VEDEŠINA I UMOKA

Za razliku od autorove sveobuhvatne monografije o kajkavskim govorima Vedešina i Umoka (1999), cilj je ovoga članka izdvojiti i naglasiti osobine koje razlikuju taj govor od susjednih čakavskih i drugih kajkavskih govora. Raspravlja se o sljedećim pitanjima: lingvističkoj situaciji u Vedešinu i Umoku, sinkronijskoj i dijakronijskoj fonologiji, fonetici, morfologiji, sintaksi i leksiku. Posebna se pozornost posvećuje jezičnoj varijaciji, pojavi koju ćemo nazvati »naglasnom analogijom«, tragovima neo-cirkumfleksa i neo-akuta, nepravilnim refleksima praslavenskih fonema i pojavi leksema koji su u bilo kojem pogledu neuobičajeni.

Prije nekoliko godina objavljen je na engleskom jeziku moj opis govora Vedešina i Umoka (u daljnjem tekstu "Ve" i "Um"), dvaju sela u okolici Soprona na sjeverozapadu Mađarske (Houtzagers 1999). Cilj te monografije bio je prikaz što potpunije sinkrone slike govora tako da nisam posvetio posebnu pozornost pojedinostima kao što su obilježja po kojima se taj govor razlikuje od drugih kajkavskih ili čak okolnih čakavskih i štokavskih govora.¹ O nekim takvim obilježjima pisao sam u pojedinim člancima (npr. Houtzagers 1988, 1996, 2000), ali ih još nisam uspio skupiti u potpuniji pregled. A takav pregled cilj je ovoga članka.

Kako je govor Ve i Um jedini kajkavski govor u Gradišću te se, povrh toga, sluti da predstavlja tip kajkavskoga koji drugdje više ne postoji, dosta se o njemu pisalo. Dosad najopširniji pregledni članak o značajnim obilježjima govora objavio je Pavle Ivić (1990), a temeljen je na njegovom vlastitom materijalu iz 1962. te na radovima drugih autora, uključujući i mene. Ovaj članak se može smatrati dopunom Ivićevu.

Nekoliko primjedbi o bilježenju primjera:

- (a) Većina ovdje navedenih primjera iz Ve i Um nalazi se u monografiji pa te primjere neću upućivati na izvore.²

¹ Budući da se govori Ve i Um najvećim dijelom podudaraju, gdje je god moguće koristim naziv "govor" (u jednini).

² Po izlasku monografije primijetio sam nekoliko pogrešaka. U ovome ću se članku osvrnuti na neke od njih. Popis pogrešaka namjeravam objaviti na svojoj internet-stranici (www.let.rug.nl/houtzage/erratahomok).

- (b) Oznake “Ve” i “Um” koriste ću samo kada su relevantne. Tako u govoru Ve umjesto očekivanog *o* stoji *u*, npr. *s’ālu* ‘selo’). Neću, dakle, u svim takvim slučajevima isticati da se oblik koristi u Ve, a ukoliko ću to smatrati potrebnim, spojiti ću oblike iz Ve i Um, npr. *s’ālo* Ve/Um.
- (c) Iz praktičnih razloga u najvećoj sam mjeri pojednostavnio bilježenje vokalnih fonema i njihovih prozodijskih obilježja. U pojedinim slučajevima bilježenje se razlikuje od onoga iz mojih prijašnjih radova.
- (d) Pri navođenju oblika iz drugih izvora, uglavnom je izostavljena akcentuacija, a bilježenje vokalnih fonema je pojednostavljeno.

1. Opće napomene

Govor Ve i Um prilično brzo nestaje te se može očekivati da će za nekoliko desetljeća na tom području postojati samo mađarski jezik. Stanovnici koji zaista dobro vladaju tim hrvatskim govorom rođeni su prije 1945; oni rođeni nakon 1970. više se njime ne služe i uglavnom ga ne razumiju. Tom brzom procesu odumiranja koji traje nekih pola stoljeća prethodila su stoljeća (gotovo potpuno) dvojezičnosti i postupnog potiskivanja govora. Sve je to, naravno, utjecalo na njegov razvoj.

1.1 Utjecaji mađarskog

Govor pokazuje uglavnom leksičke, ali i fonetske i sintaktičke utjecaje mađarskog.

Da bi se stekao dojam o leksičkim utjecajima dovoljno je baciti pogled u rječnik monografije (*birka* ‘ovca’, *kòrom* ‘čađa’, *lāvāgê* ‘zrak’, *pādig* ‘međutim’, *šitê* ‘štednjak’, *tanitô* ‘učitelj’, *tanjêr* ‘tanjur’, *vônkuš* ‘jastuk’ (s *a > ô* ispred *n*, vidi § 2.6).³ U § 6.2 navode se posuđenice iz mađarskog koje nisam sreo u drugim gradišćanskim govorima. Izvorno mađarske riječi imaju vrlo često hrvatske nastavke i sufikse, npr. *vadāsīt* ‘loviti’ od mađ. *vadászik*; *bātāžān* ‘bolestan’, *obātāžal* ‘obolio’, *bātažnik* ‘bolesnik’, *bātagšiga* Gsg ‘bolest’ od mađ. *beteg* ‘bolestan’, *betegség* ‘bolest’. Kao što je poznato, leksički je utjecaj mađarskoga na dijelove hrvatskog (pogotovo kajkavskog) vrlo star. Riječi izvedene od mađ. *beteg* (vidi gore), ali i *vároš* ‘grad’, *mentòvat* ‘spasiti’, *bantòvat* ‘smetati’⁴ i mnoge druge također su široko rasprostranjene u kajkavskom i čakavskom (poglavito u gradišćanskom čakavskom), a nije uvijek ni moguće odrediti granicu između predmigracijskih i postmigracijskih leksičkih utjecaja (vidi također Houtzagers 2000: 161). Posuđenice su najčešće prilagođene fonološkom sustavu govora (npr. *šitê* u tekstu iznad), ali glasovi *ö* i *ü* pojavljuju se prilično redovito i u riječima koje su duboko ukorijenjene (npr. *rāpülê/röpülê* ‘zrako-plov’, *fürdêhi* Lsg ‘bazen’)⁵, tako da ih se može smatrati fonemskim posuđenicama.

S obzirom na fonetski utjecaj mađarskog, posebno se ističe fonetska vrijednost nekih fonema (pogotovu u Ve): (a) nenaglašeno i kratko naglašeno /ä/ kao u *z’āmā* ‘uzima’; (b) dugo /ä/ kao u *krič’ä*: ‘viču’ i (c) nenaglašeno i kratko naglašeno /a/ kao u *kràva*. Te glasove ne razlikujem od mađarskih *e*, *á*, i *a* u izgovoru područja oko Ve i Um. U intonaciji su također primjetne mnoge podudarnosti s mađ-

³ Mađ. *birka*, *korom*, *levegő*, *pedig*, *sütő*, *tanító*, *tányér*, *vánkos*.

⁴ Mađ. *város*, *ment*, *bánt*.

⁵ Mađ. *repülő* (ponegdje i *röpülő*), *fürdő*.

žarskim, pogotovo u upitnim rečenicama, npr. *znâš kada prîmîdu?* Na potcrtanom *i* počiva vrh intonacije. Zbog toga ostala je kod *î*, koji je u ovoj riječi inače nosilac naglasaka, samo duljina. U području sintakse uočljiva je uporaba antecedenata ispred zavisnih rečenica u mnogim slučajevima u kojima ih, u načelu, nema u hrvatskom. U sljedeća je dva primjera takav antecedent potcrtan: *šôgur nâk tû vâjî, da nj'âmu jê ur s'âjâdnu`šogor samo kaže da mu je svejedno', zâkêj ti mâni nêsi r'âkâl ôvu, da sâ smê i pučînut?`zašto mi nisi rekao da se ja mogu i odmoriti?'*

1.2 Smanjena jezična kompetencija

Čak i generacija koja još uvijek tečno govori ovaj dijalekt i raspolaže velikim vokabularom, sve rjeđe ga koristi: u komunikaciji s djecom i unučadi mađžarski je, naime, dominantan. Stoga i mnogi stariji govornici pokazuju znakove "smanjene kompetencije": dvojba, zabune, traženje prikladnih riječi, korištenje mađžarskog ekvivalenta namjesto potrebne hrvatske riječi itd.

1.3 Varijacija

U govoru se primjećuje mnogo primjera varijacije. Pogotovu se ističu četiri posebnosti:

- (a) Fonetska varijabilnost vokalnih fonema prilično je velika (vidi § 2.1 niže u tekstu).
- (b) Postoje mnoge naglasne dublete, triplete itd., kako u pogledu mjesta naglasaka tako i u pogledu duljine naglašenog samoglasnika. Primjeri: *nôs/nôš*, Gsg *nôsa*, *pomînat*, *pomînamo/pomînamo*.
- (c) U morfologiji također postoji mnogo slučajeva varijacije, npr. *brâtom/-am* Dpl, *sôdi/-a* Lpl `posuda'. Drugi je primjer pridjevski nastavak za Ipl koji varira između *-i*, *-ami* i *-imi* (vidi i § 4.3 niže u tekstu). Napose je zanimljivo da se u kombinaciji pridjeva i imenice daje prednost nastavcima s istim samoglasnicima, npr. *s trî nôvami kônjami*, *s trîmi mlâdi kônji*.
- (d) U manjoj je mjeri varijacija prisutna u morfonologiji: kod nekih glagola s nastavkom *-it* zadnji se suglasnik osnove *n* ili *l* može realizirati i kao *nj* ili *(l)j* (npr. *napûnit*, *zapûnjit*; *mislit*, *misljit*, *mîsjit*). Ne zna se u kojoj je mjeri ta varijacija slobodna (Houtzagers 1999: 172–173).⁶

Pri sinkronom opisivanju govora varijacije pod (b), (c) i (d) mogle bi biti problematične. Kao prvo, kad se čuje neka nova varijanta već potvrđenog oblika, treba se računati s mogućnošću da se ispitanik može zabuniti (ovaj ili prošli put) (vidi i § 1.2). Kao drugo, nije isključeno da se i ispitivač može zabuniti, pogotovu ako se radi o duljini vokala: duge i kratke vokale nije uvijek lako razlikovati. Kao treće, nikad se ne zna jesu li sve postojeće varijante potvrđene.

Pretpostavljam da velika varijabilnost ima veze s činjenicom da govor izumire.⁷ Moguće je da se radi o daleko odmaklom stupnju procesa koji se odvija generacijama.

⁶ Čini se da opcionalno *j* postoji i u oblicima Lsg *pošten(j)î*, *mor(j)î* i *zim(j)î*.

⁷ Nastanak varijabilnosti koja nije sociolingvistički motivirana pojava je koja se redovito primjećuje u jezicima u odumiranju (usp. Campbell i Muntzel 1989: 189, Romaine 1989: 379).

Unatoč velikom broju oblika u kojima naglašeni vokal može biti dug ili kratak, uvjeren sam kako je nemoguće da govor nema duljinsku opreku: prevelik je broj često potvrđenih oblika s vokalima koji su samo dugi ili samo kratki. Ivić (1990: 197) napominje kako je njegov ispitanik napisao oblike *zsivit`* 'živjeti' i *zsvimu`* 'živimo' – u mom materijalu *živit* i *žvimu* (bez varijacije) –, čime je izričito pokazao da u tim oblicima prepoznaje duljinsku opreku. Povrh toga, u daleko najviše slučajeva, varijacija u naglasku slijedi određeni model i može se objasniti uzajamnim utjecajem oblika istih paradigmi. U paradigmama gdje postoje izvorne alternacije mjesta ili duljine naglaska, jedan oblik (najčešće fakultativno) preuzima naglasne osobine drugoga. Tu ću pojavu detaljnije opisati u § 2.5 niže u tekstu.⁸

2. Vokalizam, akcentuacija

2.1 Vokalni inventar

U sljedećoj tablici prikazan je vokalni inventar u naglašenim slogovima.

Vedešin i Umok (naglašeni)			
kratki		dugi	
<i>ì</i>	<i>ù</i>	<i>î</i>	<i>û</i>
<i>è</i>	<i>ò</i>	<i>ê</i>	<i>ô</i>
<i>ä</i>	<i>à</i>	<i>ä</i>	<i>â</i>

U nenaglašenim slogovima govor Um ima jedan vokal više nego govor Ve:

Umok (nenaglašeni)	
<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ä</i>	<i>o</i>
<i>a</i>	
Vedešin (nenaglašeni)	
<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ä</i>	<i>a</i>

Kao što je već prethodno rečeno, u Ve stoji u nenaglašenim slogovima *u* gdje bi se očekivalo *o*. (vidi § 1.1). Postoji razlog da se u naglašenim slogovima vokalno *r* poima kao poseban fonem.⁹

Fonem *a* (dug, kratak i nenaglašen) je u Ve uglavnom jako labijaliziran, u Um mnogo slabije. Srednji vokali u naglašenim slogovima u pravilu se realiziraju kao dvoglasni: *è* i *ò* kao uzlazni dvoglasni ([ie], [uo]), *ê* i *ô* kao silazni ([ei], [ou]). Jed-

⁸ To ne znači da se vokalna varijacija uvijek može objasniti. Ne isključujem ni mogućnost da se u Ve i Um duljinska opreka postupno gubi, odnosno postaje sve manje relevantnom te će možda nakon nekoliko generacija i potpuno nestati. Ne bih se želio o tome izjašnjavati jer su mi nepoznate pojedinosti takvog procesa nestajanja. Drugi mogući primjer "dezintegracije" govora čine znaci nestajanja opreke između zvučnih i bezzvučnih glasova na kraju riječi (vidi § 3.2).

⁹ Postoje još neki vokalni fonemi s minimalnom proširenošću: u Um postoji *ö* u tri riječi koje nisu posuđenice, npr. *čvörst* (uz *čvrst*), a u Um i Ve nalazi se zanaglasni dugi *a* odnosno *ä* u riječima kao *tuda:j* Um, *tüdä:j* Ve 'tuda'.

noglasne realizacije ovih vokala također su moguće. Kod dvoglasnih realizacija razlika je u duljini mnogo manje jasna nego kod jednoglasnih što nije čudno s obzirom da je pri jednoglasnim realizacijama fonetska duljina jedino razlikovno obilježje.¹⁰ Vokal *ä* također ima veliku fonetsku varijabilnost (uglavnom određenu pozicijom), a usto postoje i razlike između *Ve* i *Um*.

Zbog te fonetske varijabilnosti i razlika između dvaju sela, svaki je izbor znakova za prikaz spomenutih fonema proizvoljan. Zato sam se odlučio za tehnički najjednostavniji način. Kao što se vidi iz prikaza, duljina se označava s $\hat{}$, a kratkoća s $'$. Iz tehničkih razloga kod vokala *ä* i *r* koristim znakove $'$ i $:$ da bih označio mjesto naglasaka odnosno duljinu.

2.2 Mjesto naglasaka

Iz prethodnoga slijedi da u govoru *Ve* i *Um* ne postoji opreka između uzlaznog i silaznog tona. Jedina prozodijska razlikovna obilježja su duljina na naglašenim slogovima i mjesto naglasaka.¹¹ Mjesto naglasaka uglavnom je identično starom, uz određeni broj iznimaka:¹²

- (1) Kratki naglasak s finalnog sloga se povukao (*Bòžić, ž'äna*), ali u govoru postoje neki oblici u kojima je kratki naglasak na finalnom slogu sačuvan ili ožvijen, tako da se ipak može uzeti u obzir duljinska opreka u krajnjem slogu.¹³
- (2) Ima primjera u kojima je moguće pretpostaviti pomicanje naglasaka na prvi slog s dugosilaznog vokala u srednjem slogu, što je tipično za kajkavske govore koje je Ivšić svrstao u "grupu III" (1936: 80–81). Tu je pojavu Ivšić primijetio i u govorima *Ve* i *Um* te je iz svog materijala izdvojio primjere *tòpanjäk, pòndäjäk* i *ž'äludäc*.¹⁴ Zanimljivo je da je to moralo biti uzrokovano novim (metatonijskim) cirkumfleksom, uz pretpostavku da je u

¹⁰ Ovdje se radi o zanimljivoj pojavi suprotnosti između "uzlaznog dvoglasnog i/ili kratkog" i "silaznog dvoglasnog i/ili dugog" (vidi Houtzagers 1987: 172–173).

¹¹ Svakako upućujem i na zanaglasno dugo *a* i *ä* koji postoje samo u *tüda:j, nüda:j, vüda:j, küda:j Um, tüdäj, nüdäj, vüdäj, küdäj Ve* i njihovim izvedenicama.

¹² U mađarskim posuđenicama naglasak je često pomaknut na zanaglasne duljine, npr. *tanitò* 'učitelj' (mađ. *tanító*). Katkad se naglasak pomiče na slogove koji nisu dugi ni početni, npr. Gsg *varòša, Šopròna, bačija* (Nsg *vároš, Šöpron, bàci*). Naglasni obrazac iz prva dva primjera pojavljuje se u više gradišćanskih govora (vidi npr. Tor).

¹³ Ovdje se radi o četiri grupe riječi: (a) *kadè(n), ondè* i *ovdè*; glas *a* u prvoj riječi upućuje da se radi o posuđenici; sve tri riječi pojavljuju se i u oblicima bez kratke ultime: *dè(n) òndä(n) òvdä(n)*; (Ivić 1990: 195) se pita otkuda dolazi krajnji naglasak u *kadè(n)*: okolni govori imaju, naime, u toj riječi početni naglasak. Možda je to moguće objasniti prisutnošću starijeg, autoktonog oblika *dè(n)* u današnjem govoru); (b) imperativi prefiguriranih glagola bez nastavka; u materijalu se pojavljuju *räspräv, pripräv, ostäv, pogl'äč, pokäž, don'äs, odv'äs*; u dvosložnim infinitivima naglasak se povukao: *dönäs, òdväs*, vidi sljedeću bilješku; (c) određeni broj riječi s kratkim samoglasnikom ispred tautosilabičnog rezonanta; često je moguć i dug samoglasnik: *Hädäšin/Hädäšîn, mähiür/mähüür, starjim, mlajim* (usp. *našim*); (d) *zabäžljivo/zab'äžljivo* 'zaboravan'. U vezi s ovim primjećuje se nedostatak potvrda nesklonjivih oblika mađarskih posuđenica poput *vändigä* Apl 'gost', *ajandika* Asg 'poklon' (vidi Houtzagers 1999: 54). Očekivani nesklonjivi oblici imali bi naglasak na kratkoj ultimi; moguće je da se zato izbjegavaju.

tim riječima srednji slog bio dugosilazan (Ivić 1990: 196, vidi također niže § 2.3). Primjera takvoga povlačenja nema mnogo, nisu uvijek jednoznačni, a ima i primjera koji pokazuju suprotno. Od primjera koje spominje Ivić, *tòpanjāk* smatram problematičnim.¹⁵ Tražeći u svome materijalu riječi u kojima bi još moglo biti govora o spomenutom povlačenju, pronašao sam nekoliko mogućih kandidata: (i) glagolske imenice *b' rznänjä* 'žurba', *h' rnänjä* 'hrkanje', *iskanjä*, Lsg *tòcänji* 'tučenje'; (ii) *dihanjä* 'uzdah' i (iii) *dënäsñji*, *sàdašñji*, Nsg f *š' änična* (uz *šanični*); (iv) *S' äsväti* 'Svi sveti'.

Posebice u primjerima pod (i) može se mjesto naglasaka na početnom slogu i drugačije objasniti. U govoru se može naći mnogo primjera naglasne analogije unutar paradigme (vidi § 2.5), a ove bi glagolske imenice mogle biti pod utjecajem infinitiva. Isto vrijedi za primjer (ii), makar u manjoj mjeri jer ga se može promatrati i kao samostalnu imenicu. Primjeri pod (iii) i (iv) su ipak najuvjerljiviji. Istina je da se kod prva dva primjera može pomisliti na utjecaj priloga *dënäs* i *säd*, međutim u derivaciji je pojava naglasne analogije u tom govoru mnogo manje zastupljena nego u flekciji. Naglasak u *š' änična* (2x potvrđen) mogao bi se objasniti Ivićevim razlaganjem (novi cirkumfleks na *i*, a potom povlačenje). Utjecaj imenice (*šanična*) ovdje je isključen, ali je vjerojatan u jednom potvrđenom pridjevu *šanični*.

Ivić je već naveo oblik Npl *kulēna* Ve 'koljeno' (osobno nisam našao potvrde) kao iznimku od tog povlačenja. Pretražio sam svoj materijal kako bih pronašao uvjerljive prigodne primjere, ali nije lako naći oblike sa srednjim dugim vokalima za koje se može ustvrditi da je (a) dugi vokal prije gubitka tonske opreke bio silazni i (b) da mjesto naglasaka, duljina i ton nisu sekundarni.¹⁶ Pridjev *žälēzni* (odr. Gpl) mogao bi služiti kao sasvim dobar primjer nepovlačenja sa srednjeg dugosilaznog sloga (s novim cirkumfleksom). S druge strane, u određenim je oblicima pridjeva ovoga govora vrlo često (iako ne sustavno) finalni samoglasnik osnove dug, npr. *bät' äžän* 'bolestan', odr. Nsg *bätēžni*. Kako duljina vokala tako i (zadržano) mjesto naglasaka u *žälēzni* mogu biti posljedica analogije.

Povlačenja nema u *čärēpa* 'crijep' Gsg i *čärēvo* 'crijevo', što nije neobično u govo-

¹⁴ U mom leksikonu (1999: 339) postoji oblik *žälüdäca* Asg. To je tiskarska pogreška, treba stajati *ž' älüdüca*. Ivićevo je naglašavanje, dakle, ispravno.

¹⁵ Kako je ta riječ zapravo došla u govor Ve i Um nije mi jasno. Ne postoji u hrvatskim rječnicima i dijalektološkim rječnicima koje sam pregledao (između ostaloga ERj, Kos, NBu, NSt, Tor i Ben), dok je u RHSJ navedena, ali bez objašnjene etimologije. Ivić očito pretpostavlja da je ta riječ izvorno imala dugosilazni naglasak na srednjem slogu. Tome bi moglo biti tako ako je riječ izvedena od *òpanak*, Gsg *òpänka* (bilježeno kao u književnom jeziku); početno *t-* bi tada moglo biti posuđeno od madž. *topánka*. (*t* + *òpanak* je zapravo jedno od predlaganih objašnjenja za podrijetlo same madžarske riječi, usp. Kniezsa 1974: 773–774). Sama po sebi se nudi pomisao o izravnoj posuđenici iz madžarskog sa zadržanim početnim naglaskom. Ovdje, međutim, valja napomenuti da zadržavanje početnoga naglasaka pri posuđivanju madžarske riječi s jednom ili više zanaglasnih duljina nije očekivana pojava (vidi Houtzagers 1999: 54 i bilješku 12 u ovome radu). Posuđenica iz njemačkog postoji kao druga mogućnost (u njemačkom postoji i *Opanke* i *Topanke*).

¹⁶ Primjeri s evidentnim neizvornim naglaskom su, između ostaloga, oblici poput *dob-rôga*, *toplôga*, *našēmu* i *mojēga*.

rima grupe III.¹⁷

(3) U flekciji dolazi u određenim slučajevima do pomicanja naglaska. Pogotovo kod imenica, mnogi oblici s izvornim naglaskom u nastavku (osim u kratkom finalnom slogu) sada imaju naglasak u osnovi.¹⁸ Opširnije će o tome biti riječi u § 2.5 gdje ću promotriti pojavu "naglasne analogije". Poglavitito kod pridjeva i zamjenica ponekad se primjećuje neizvorni naglasak na nastavku, npr. *našêga, vašêga, našim, čistî, dobrôga*. To se ne može objasniti tipom naglasne analogije opisanim u § 2.5.

2.3. Novi akut i novi cirkumfleks

Kao što se i očekuje u jednom kajkavskom govoru, izvorni se kratki novi akut najčešće reflektira kao dugi vokal. Primjeri: *zêjâ, trêta, sêdma, ôsma, bôžji, piklênska* (ali: *ž'ânsko, kônjsko*), *žên Gpl, gôvân Gpl* (usp. Nsg *gòvno*), *sêl, na kônji* (jednom potvrđeno uz Lpl *kônja/kônji*), *sêla* (uz *s'âla*), *nôvi, zâlêni*.¹⁹

Drugačije no što se očekuje u jednom kajkavskom govoru jest pojavljivanje novog cirkumfleksa u gotovo svim slučajevima gdje ga nalazimo i u slovenskom (usp. Ivšić 1936: 70). Primjeri novog cirkumfleksa su u govoru inače rijetki. Ivić (1990: 196) već navodi velik broj primjera s oblicima gdje nema očekivanog novog cirkumfleksa. Ovdje ću se usredotočiti na rijetke slučajeve gdje je možda ipak prisutan.

Neki su primjeri već naznačeni u § 2.2 pod 2. Oblik *žâlêzni* mogao bi biti primjer za novi cirkumfleks, a također i Ivićev *kulêna*. U određenim slučajevima gdje se može govoriti o povlačenju naglaska sa srednjeg dugosilaznog vokala (*pòndâjâk, ž'âludâc, dênâšnji, sâdašnji, š'ânična*), moguće je da dugosilaznost vuče podrijetlo od novog cirkumfleksa.

Usto se novi cirkumfleks vjerojatno pojavljuje i u određenim pridjevima: *dôgi*,²⁰ *mâli, stâri, prâvi* (usp. Adv *dûgo, mâl, stâr, Adv prâvo*), ali: *bogâti Gpl, drûgi*. U govoru su vokali u infinitivima *brât, spât i pît* (uz *pît*) dugi. To bi mogao biti naglasak izvornog supina koji više ne postoji kao poseban oblik, a gdje se u kajkavskim govorima očekuje novi cirkumfleks (usp. Lončarić 1996: 44). Također bi se i dugi *i i o* u *brîtfa* i Um *gôska* (*Ve gûska*) mogli pripisati novom cirkumfleksu, usporedi i *čârêšnja, višnja i dòlnji*. Još jedan kandidat je *jûtro* (moguće < *vb jûtro*).²¹ Sve u svemu, možemo reći da su tragovi novog cirkumfleksa neznatni, što opravdava

¹⁷ Vidi npr. Šojatov opis Trebarjeva Desnog (Ivić et al. 1981: 345).

¹⁸ Naglasak na kratkoj ultimi isključen je zbog (1) gore u tekstu (npr. *ž'âna*).

¹⁹ Ovdje sam se držao Lončarićevog popisa kategorija u kojima se očekuje dug refleks kratkog novog akuta (1996: 43). Za neke Lončarićeve primjere nemam potvrda. Primjedbe: citirani oblici rednih brojeva nalaze se u Um; u Ve su osnovni samoglasnici uglavnom kratki; u riječi *dvôr* se kroz cijelu paradigmu javlja dugi osnovni samoglasnik; u paradigmi riječi *kòlo* pojavljuju se u množini razni paralelni oblici, npr. NApl *kòlâ, kôlâ, kôla, kolêsa, kolêsâ*, a jedini potvrđeni oblik Lpl je *kolêsi*; u Npl od *imâ* stoji u Ve i Um krajnji naglasak: *imânâ*; postoji jedan nesklonjivi oblik *bôs*, koji se koristi u sva tri roda i oba broja (samo predikativno), bez drugih oblika u paradigmi.

²⁰ Uobičajena riječ za 'dug' je *dûžički*; *dôgi* se pojavljuje samo u toponimima i stalnim konstrukcijama, kao npr. *dôgi nôž* (*nôš* kod Ivića (1990: 196) je najvjerojatnije tiskarska pogreška).

pretpostavku o izvornom rubnom položaju u odnosu na ostale kajkavske govore (usp. Ivić 1990: 204–206).

2.4. Tri inovacije

U 2.2 bilo je već govora o povlačenju naglasaka s kratkog finalnog sloga. Izvorno dugi **i*, **u* i **a* koji su nakon toga povlačenja postali naglašeni, u govoru su postali kratki. Stoga možemo pretpostaviti da je gubitak prednaglasne duljine prethodio povlačenju naglasaka. Slog koji je poprimio naglasak kao posljedicu povlačenja može sadržavati vokale *ô* i *ê* (što su refleksi starih dugih **e*, **o*, **ě*, dugih nazalnih vokala te dugog vokalnog *l*, vidi § 2.6). Iz toga slijedi da su *ô* i *ê* već prije gubitka prednaglasnih duljina bili diftongizirani. Nudi se sljedeća kronologija:

- (a) Diftongizacija *ê* i *ô* (koji su bili refleksi nekih dugih, kasno-praslavenskih vokala, vidi iznad u tekstu).
- (b) Gubitak razlike u prednaglasnoj duljini, npr. **däč̣a:kà* Gsg > **däč̣akà*, **pi:tât* > **pitât*. Drugačija fonetska vrijednost (silazna nasuprot uzlazne dvoglasne) u *ê* i *è* te u *ô* i *ò* postaje tako razlikovno obilježje.
- (c) Povlačenje naglasaka s krajnjih kratkih slogova, **däč̣akà* Gsg > *däč̣aka*, **pitât* (standardno hrvatski *pítati*) > *pítat*; **mo:kà* > *môka*, **sve:zât* > *svêzat*.²²

Inovacije (b) i (c) su uz odsutnost finalnog naglasaka u npr. *kònja* Gsg i naglasnih alternacija kao u *Bòžič*, Gsg *Božiča*, uzrokovale i duljinske alternacije u naglašanim slogovima npr. *däč̣ak*, Gsg *däč̣aka*, *pítat*, *pítamo*.

2.5 Naglasna analogija

Jedna od važnijih značajki govora jest sklonost ka naglasnoj analogiji unutar (dijelova) paradigmi u kojima su izvorno postojale naglasne alternacije. Pod naglasnom analogijom podrazumijevam pojavu kad jedan leksički oblik preuzima naglasak (duljinu ili mjesto) po uzoru na neki drugi oblik iste paradigme. Često je pritom moguć i izvorni naglasak tako da nastaju naglasne dublete. Jedan primjer: infinitiv *písat* i l-particip *písal* imaju kratki osnovni samoglasnik i naglasak na osnovi kao

²¹ U jednom svom ranijem radu (1988: 350) naveo sam u tom smislu i z *Bôgum* `zbogom', gdje bi dugi samoglasnik mogao biti posljedica naknadnog duljenja zbog otpadanja poluvokala iz prijedloga. Sada međutim smatram da z *Bôgum* (sa svojim, govoru nesvojstvenim, nastavkom za lsg) ne pripada paradigmi *Bôg* već da je idiom posuđen iz okolnih čakavskih govora. (U Koljnovu sam konstatirao duljinu osnovnog suglasnika ove riječi u cijeloj paradigmi.) `S Bogom' u neidiomatskom značenju glasi u Ve i Um z *Bôgäm*, s kratkim osnovnim suglasnikom i uobičajenim nastavkom za lsg.

²² Ivić upozorava da je krajnje *-i* u infinitivu moralo ispasti još prije povlačenja naglasaka, ili bar prije no što se ovo okončalo (1990: 198). U protivnom bi infinitiv u zadnjem primjeru u doba povlačenja bio glasio **sve:zâti*, naglasak ne bi stajao na ultimi te se ne bi povukao. Tu postoji jedan problem, a to je da u Um (opcionalno) postoji krajnje *-i*, a infinitivi se u Um u pogledu naglasaka ne razlikuju od onih u Ve. Moguće je objašnjenje da je krajnje *-i* u vrijeme povlačenja već bilo opcionalno te da se zato slog ispred *-i* uzima kao zadnji. Držimo li se tog objašnjenja, trebali bismo otpadanje, odnosno opcionalnost krajnjeg *-i* u imperativu (*don'äs(i)*, *ostāv(i)*) datirati nakon povlačenja naglasaka. Zamisliva su i drugačija objašnjenja, ne u smislu kronologije otpadanja/opcionalnosti krajnjeg *-i*, već u smislu morfofonške analogije, s različitim rezultatima za infinitiv i imperativ.

posljedak (b) i (c) u § 2.4, dok je u prezentu dug: *pīšā*. Usto, međutim, postoji *i*, kao posljedak spomenute naglasne analogije, oblik *pīšā*. Koliko se iz mog materijala dade primijetiti, u slučaju *pīsat* analogija je djelovala samo u jednom smjeru, naime od infinitiva/l-participa prema prezentu. Tomu može biti razlog činjenica da svi oblici nisu potvrđeni u svim svojim varijetetima. Što se tiče paradigme *pītat* `pītati`, materijal ukazuje upravo na suprotan smjer: kod potvrđenih prezentskih oblika postoji jedino *î*, a kod oblika l-participa kako *ì* tako i *î* (*pītali/pītali*), pri čemu je ovaj zadnji realiziran pod utjecajem prezenta.²³ "Dvosmjerni" analogijski utjecaj također postoji. Primjer: uz izvorno *jūha* pod utjecajem (b) i (c), Asg *jūhu* postoje također *jūha* i *jūhu*.

Što se tiče ove naglasne analogije postoje još neke detaljnosti koje valja istražiti, poglavito neke pravilnosti (eventualno statističke) glede analogijskog utjecaja u različitim vrstama riječi i različitim flekcijskim i akcenatskim tipovima. U svakom slučaju, sklonost k analogiji nudi objašnjenje za većinu naglasnih dubleta u govoru. Naglasne dublete izvan paradigmi u kojima su izvorno bile prisutne naglasne opreke također se javljaju, ali rijeđe.

Pogotovu u sklonidbi imenica postoji jaka sklonost ka zamjeni sufiksalnog naglasaka za naglasak na osnovi. Kod muških *o*-osnova sufiksalni naglasak pojavljuje se tek u nekoliko paradigmi: *hodôv* Gpl `određena mjera za površinu`, *jāsānî*, *tidnôv* Ve Gpl, *ljudēm* Dpl, *ljudēmi* Ipl, kod srednjih *o*-osnova *kumstvô*, *poštānjî* Lsg, *morjê* i u nekim zbirnim imenicama na *-jê*, npr. *koščê*, *smātljê*. Finalni naglasak ima također i NApl *imānâ*. Kod ženskih *a*-osnova finalni je naglasak češći, ali i tu se često pojavljuje osnovni naglasak u oblicima u kojima se iz povijesnih razloga očekuje finalni (npr. *ž'ānum* Isg, *glāvā*/*glāvā* Gsg) ili dubleta (npr. *z'āmljā*/*zāmljê* Gsg, osnovni naglasak je potvrđen najčešće). Pa ipak postoje imenice koje preferiraju krajnji naglasak, npr. *dācê* Gsg, *vodê* Gsg (uz rijeđe *vōdā*). Kod ženskih *i*-osnova također postoji naglasak na nastavku, npr. *rāčûm*/*rêčum* Isg, *noči*/*nōči* Lsg, *rāčēmi*/*rēči* Ipl.

2.6 Refleksi praslavenskih vokala

Naglašeni vokali u Ve i Um

<i>i</i>	<	* <i>i</i>	* <i>i:</i>	>	<i>î</i>
<i>ä</i>	<	* <i>e</i> * <i>eN</i> *	* <i>e:</i> <i>eN:</i>	>	<i>ê</i>
<i>e</i>	<	* <i>ě</i> <i>b</i>	* <i>ě:</i> * <i>b:</i>	>	<i>â</i>
<i>a</i>	<	* <i>a</i>	* <i>a:</i>	>	<i>â</i>
<i>o</i>	<	* <i>o</i>	* <i>o:</i>	>	<i>ô</i>
<i>u</i>	<	* <i>oN</i> * <i>l</i> * <i>u</i>	* <i>oN:</i> * <i>l:</i> * <i>u:</i>	>	<i>û</i>

²³ Početni naglasak u *pītali* posuđen je od oblika za jedninu muškog roda ili od infinitiva.

U tom dijagramu prikazano je na koji se način stari vokali u naglašenim slogovima obično reflektiraju u današnjem govoru Vedešina i Umoka.

U shemi nisu navedeni:

- fonem *ä*:, koji ima ograničenu distribuciju; pojavljuje se u riječi *vä:k* `odmah`, imperativu *glä:č* `gledaj`, u trećem licu množine prezentskih oblika poput *lät'ä*: i *krič'ä*: te ispred tautosilabičkog *-j* kao refleks kratkog ili dugog **a* (vidi Houtzagers 1996: 134–136);
- skup **vb*, koji, kao u svim kajkavskim govorima, prelazi u *vu*, npr. *Vüzem* `Uskrs` i prijedlog *vu* `u`;
- kombinacije naglašenog **a* (dugog i kratkog) + *m* ili *n*: u ovom govoru one su dale *ôm* i *ôn*: *igrôm* `igram`, *dôn* `dan`.

Struktura sheme jasno pokazuje asimetriju današnjeg sustava u pogledu refleksa starih vokala. Izvorno dugi vokali razvili su se različito od izvorno kratkih. Vokali koji su međusobno bili dugi i kratki parnjaci nisu to uvijek i danas, a i slučajevi izjednačenja vokala izgledaju na lijevoj strani drugačije nego na desnoj. Unatoč tome, današnji se sustav kroz nekoliko prirodnih razvojnih stupnjeva može izvesti iz prakajkavskog, a tako gledano refleksi pokazuju tek ograničen broj nepravilnosti (vidi § 2.8). Ipak valja pretpostaviti da je ova varijanta kajkavskoga ubrzo nakon prakajkavskog razdoblja krenula vlastitim razvojnim putem (vidi Houtzagers 1996).²⁴

Vokali u nenaglašenim položajima mogu se načelno izvesti iz lijeve kolone gornje sheme. U nenaglašenim slogovima postoji u Umoku jedan vokal manje nego u naglašenim slogovima: gdje bismo očekivali *e*, nalazimo *ä*:

Nenaglašeni vokali u Um

<i>i</i>	<	<i>*i</i>
<i>ä</i>	<	<i>*e</i>
		<i>*eN*</i>
		<i>*ě</i>
		<i>*b</i>
<i>a</i>	<	<i>*a</i>
<i>o</i>	<	<i>*o</i>
<i>u</i>	<	<i>*oN</i>
		<i>*l</i>
		<i>*u</i>

U Vedešinu postoje još dvije dodatne posebitosti:

- nenaglašeni *o* postao je *u* (vidi § 2.1);
- prednaglasni **b* i **ě* nisu postali *ä*, nego *i*: *kèsno* Ve/Um `kasno`, komparativ *kišnìjä* Ve, *dèca* `djeca` Ve/Um, Dsg *dicì* Ve (usporedi *käšnìjä* Um, Dsg *däcì* Um).

²⁴ Od svih shema u Lončariću 1996: 67–85 je br. I. (1) jedina iz koje se može izvesti vokalizam Ve i Um.

2.7 Primjeri

Naglašeni:

*i	<i>kìtica `cvijet´, čist</i>
*i:	<i>sîn, žîvim, dîm</i>
*u	<i>čùdim sà, slùšamo</i>
*u:	<i>dûša, sûho, ljûdi</i>
*a	<i>kràva, znàla, plàkal</i>
*a:	<i>mlâda, jâko, plâčadu</i>
*o	<i>mòkär, dòbro, mògäl</i>
*o:	<i>kôs `kost´, pól `pola´</i>
*l	<i>bùha, dùgo, pùno</i>
*l:	<i>tôst `tust´, gôt `vrat´</i>
*ě	<i>brèskva, dèlat `raditi´</i>
*ě:	<i>bêl, dêtü `dijete´, vrêmä</i>
*b	<i>dènäs `danas´, dèska `daska´, vès `sav´</i>
*b:	<i>tâst, dôn `dan´ (s ô < a ispred -n)</i>
*oN	<i>mùka, nùtär `unutra´</i>
*oN:	<i>môka `brašno´, sôsäd `susjed´, môž `muž´, rôka `ruka´, zôbi `usta´</i>
*e	<i>d´äsät `deset´, ž`äna `žena´</i>
*e:	<i>lêd, žên `žena´ Gpl</i>
*eN	<i>gl`ädät `gledati´, t`äško `teško´, zät `zet´, j`äzik `jezik´</i>
*eN:	<i>mëso, zêt `uzeti´, vodê `voda´ Gsg, pêtäk `petak´.</i>

Nenaglašeni:

*i	<i>kòsit, štiri</i>
*u	<i>kupili, vući</i>
*a	<i>kràva, dèlat `raditi´</i>
*o	<i>nê slòbod Um, nê slòbud Ve</i>
*l	<i>suzî sä Um, jàbuka Um/Ve</i>
*ě	<i>sôsäd, člòväk, prednaglasno: pänêz Um, dăčäk Um, pinêz Ve, dičäk Ve</i>
*b	<i>dènäs `danas´, čärêšänj²⁵ Gpl, prednaglasno zäbräl Um, käšnijä Um, zibräl Ve, kišnijä Ve</i>
*oN	<i>kusičäk Um, kupônj Um `korito´</i>
*e	<i>jäsänî, zòvâ</i>
*eN	<i>d´äsät `deset´, jàrâb.</i>

2.8 Ikavizmi i drugi neočekivani refleksi

2.8.1 *ě

Znalo se dogoditi da se primjere poput Ve *pinêz, dičäk* (s pravilnim refleksom prednaglasnog *ě) neopravdano smatralo ikavizmima. Broj pravih ikavizama u

²⁵ U Houtzagers 1988: 341 nalazi se oblik *čärêšänj (s pogrešnom duljinom na e).

govoru je ograničen. U nekim slučajevima radi se o preuzimanju pojedinih riječi iz susjednih čakavskih govora. To se može zaključiti iz činjenice da je takvih slučajeva više u Ve (koji je bliži tim govovima) nego u Um. To su konkretno: *lîp*, *bîžat*, *ubîsit* i *prîk* (svi u Ve; u Um su oblici *lêp*, *bêžat*, *obêsit*, *prêk*), *crîkfa*, *prätolîcä/protolîcä*,²⁶ *sim*, *stipat sä* 'šetati', *potipat* 'baciti', *živat* i *poslîdnji* (svi primjeri u Ve/Um; usporedi zadnji oblik s *poslâdnjîč* Um/*puslîdnjîč* Ve).

U Um postoji neočekivani prednaglasni *i* u *sinòkosa*, *bižî* (uz *bäzî*) i *sikîra* (uz *säkîra*).²⁷ U govoru Ve ovdje je također *-i-*, ali taj je *i* pravilni refleks prednaglasnog **ě*. Lako je moguće da je govor Ve u ovom slučaju utjecao na Um.

U morfološkim se nastavcima **ě* u oba sela reflektirao kao *i/i*, npr. *stèzi*, *zimî* Lsg, *ž'âni* Dsg, *s'âli*, *lôgi* Lsg, *gôri*, *dôli* (u Um postoje i *gôrâ*, *dôlâ*), *n'âsmim* (ali: *smêm*), *razumîmo*, *žîvit*, *živîla*. Kod jednog glagola postoji u infinitivu i l-participu razlika između ova dva sela: *vidit*, *vidil* Ve, *vidät(i)*, *vidâl* Um.

U Um se **ě* ispred *-j-* pravilno realizira kao *i*, npr. *sîjat*, dok se u Ve podjednako susreću *sîjali* i *sêjali*.²⁸ Nešto slično događa se s *òre* Ve, *òri* Um (ta se riječ pojavljuje u mnogo varijanata, između ostaloga s *-j-* kao zadnjim osnovnim suglasnikom). Komparativni sufiks **-ěj-* realizira se samo kao *-ij-*, npr. *bogatiji* Ve.

Uz *jèlo* i imperativ *jèč* postoje i *èlo* i *èč* (oba oblika više su puta potvrđena, samo u Um): *òvdä jâ èlo*, *èčtä!*

U *sèstra* Ve/Um i u *čèkat* Ve (u Um je *č'âkat*) radi se o refleksu **ě* (ili **b*) umjesto očekivanog **e*.²⁹ Nešto slično (**ě* ili **b* umjesto **e* ili **eN*) se primjećuje u zadnjem slogu osnove mnogih rednih brojeva, pogotovo u Ve, npr. *sèdma* Ve, *doajsètuga* Ve, *trèti* Ve/Um (usp. *sèdma*, *doajsèti*, *trèta* Um).³⁰ U prednaglasnom položaju postoji u Ve kod nekih riječi glas *i* (pravilan refleks **i*, **b* i **ě*) umjesto *ä* (*čirî* Dsg 'kći', *činâši*³¹ 'krunica'). Upravo suprotno (*ä* umjesto *i*) nalazimo u *srâdîna*, *srâdînski*, *mâhûr* i *drävèni* (sve u Ve; u Um je *ä* očekivani refleks). Taj *ä* je vjerojatno nastao analoški prema oblicima iste paradigme ili srodnih riječi gdje postoji naglašeni *ê*, npr. *srêda*, *drêvo*.

Kod *kol'âno* Ve/Um, *kolèno* (nekoliko potvrda u Um) nalazimo naglašeni *ä* uz očekivani *è* od **ě*, u *ob'âčal* i *žj'âba* 'močvara' umjesto *è* stoji samo *ä*. U prijedlozima *präd* i *prâz*, kao i u predlošku *prâ-* nalazimo *ä*. U *jâda* Gsg 'otrov', *jâdam sä* pojavljuje se *a* kao refleks **ě*, što je slučaj u mnogim hrvatskim govovima. Ivić (1990: 199) je već ukazao na *ä* u *s'âst*, *s'âdäm*, IMP *s'âdi* (usp. *sèdil* Ve/Um, *sid'ä*: PR3pl Ve, *sädî* PR3sg Um).

²⁶ Kod ove riječi vidi se da je posuđena i po fonemu *ć* koji je rijedak u ovom govoru.

²⁷ Kako u Domaslovcu tako i u Virju *sinòkoša* je jedna od rijetkih riječi s **ě* > *i* (vidi Šojat u Ivić et al. 1981: 310, 340).

²⁸ Kod *dvèju/dvîju* (lokativ ženskog roda broja *dva/dvê*) situacija je ponešto različita. Dru-gi oblik je relativno rijedak, a potvrđen je samo u Um.

²⁹ U slučaju *sestra* ista se pojava primjećuje u Črečnu kod Zeline (vidi Kalinski i Šojat 1973: 22), Trebarjevu Desnom (vidi Šojat u Ivić et al. 1981: 346), a prema Iviću 1990: 205 i u nekim Bilogorskim govovima – upućuje na M. Lončarića 1986 ("Bilogorski kajkavski govori", *Rasprave Zavoda za jezik* 12, 5–224).

³⁰ Također *òsmolòsmo* Um, *òsmuga* Ve. Kod ovih se rednih brojeva vjerojatno ne radi o refleksu neočekivanih praslavenskih samoglasnika, već o kasnijem kraćenju samoglasnika u Ve, ponekad preuzetom u Um.

2.8.2 *_b

U *bàdnjak*, *làgat*, *kadè*, *màša*, *làzno* i *mônjä* `manje' (s *ô* od *a* ispred *n*) u Ve/Um nalazimo neočekivani refleks kratkog *_b. To su vjerojatno posuđenice iz okolnih govora. Isto vrijedi za prijedlog *va*; očekivani oblik *vu* postoji u Um (uz *va*). Kad je taj prijedlog naglašen, u oba govora stoji *vû*. Spomena je vrijedan i glas *i* u *jädin'ä:js* Ve/Um (usp. *j'ädän*) kao i *tiknut sä* Ve `dirati se u što'. Leksem `mlin' glasi *m'älin*. U prezentu složenica sa *-slati* može u oba sela stajati è kao i ì: *šijäm/šejäm*. Različiti refleks *_b primjećujemo u *čihov* Um, *čèv* Ve `čiji'. U prezentu i imperativu glagola *zèt* u oba sela postoji *ä* uz očekivani è, npr. IMP *zäm* uz *zèm*.³² U početnom slogu oblika *läsíčä/lasíčä sä* PR3sg `sijevati' u oba se sela nalazi *ä* kao i *a* (također i *rä-/ra-*).³³ Dugo *_b neočekivano se reflektira u *tédän*, *ténäk* Ve/Um i *tè* `taj' Um (usp. *tâ* Ve).

Na kraju valja spomenuti i riječ *sèm/sém* `stočni sajam'.

2.8.3 *_{oN}, *_l

U Um³⁴ se ponekad u nenaglašenim slogovima nalazi *o* gdje se očekuje *u* (<*_{oN}, *_l): *moški* (također *-u-*), *dogovônjä* (također *dugovônjä*), toponim *Ložnâ*, *rokûm* Isg (također *-u-*), *vročini* Lsg, nastavak PR3pl, npr. *pocêpajo*, glagolski sufiks *-no-*, npr. *c'rkno*. Taj *o* bi se mogao objasniti analogijom prema oblicima iste paradigme ili prema srodnim riječima u kojima je *o* naglašen, npr. *môž*, *dôg*.

U *grûbän*, *nûgäl* `ugao', *trûbä* plurale tantum `njuška, gubica', *tûga* (ali: *tôžän*, *tôžit sä*) i *kûs* u oba sela umjesto očekivanog *ô* kao refleks *_{oN} nalazimo *û/ü*. Isto se događa u Ve u naglašenom nastavku PR3pl: *sû*, *idû* (u Um *sô*, *idô*). U Isg *a*-osnova nenaglašeni je nastavak *-um* (Ve/Um), a nenaglašeni *-ûm* (Ve) i *-ûm/-ôm* (Um), npr. *ž'ânum* Ve/Um, *dicûm* Ve, *dâcûm/dâcôm* Um. Naglašeni pridjevski nastavci su rijetki, a potvrđeni su Asg *Ložnû* Um, Isg *f tääškûm* Um, *vražûm* Ve. Isg ženskog roda osobnih zamjenica u oba je sela isključivo *njûm*. Usporedi i *jädnuč* `jednom', *po drugôč* `po drugi put' (oba oblika potvrđena su više puta u oba sela).³⁵

Nepravilne reflekske dugog *_{oN} i vokalnog *_l nalazimo u slučajevima poput Gpl *pûz* od *pûza* `puž' i Gpl *kûč* od *kûča*. Razlog bi tomu mogao biti potreba za sprječavanjem alternacije *û-ô*.³⁶ Kod *pûzit*, PR3sg *pûzi*, u oba bi se oblika očekivalo *ô*.

2.8.4 Ostali nepravilni refleksi

U nekim slučajevima u Ve stoji *ä* gdje je u Um *a*. Tu može biti riječi o etimološkom *_a kao i o *_e. Poglavito u Ve prefiks je *râz-* (*_{raz-}) često potvrđen, npr. *râširit*

³¹ U mojoj se monografiji pogrešno navodi da je ovdje riječ o obliku iz Um.

³² U rječniku monografije se, nažalost, ne navode varijante s è.

³³ Ako to treba biti izvedeno od prednaglasnog *_b, po glasovnim zakonima očekuje se glas *i* u Ve i *ä* u Um.

³⁴ U Ve ova pojava ne postoji jer tamo nema nenaglašenog *o*.

³⁵ Nenaglašenu varijantu ovoga nastavka nalazimo u *têruč* `ponekad' Um. Kod navedenih brojeva nastavak glasi *-ič*, npr. *po trätič* `treći put', *na poslädnič* `konačno' Um. Nastavak *-oč* je u Gradišću široko rasprostranjen, usp. (*j*)*ednoč*, *drugoč*, *tretič* (Ben, Tor).

³⁶ Ta se alternacija rijetko pojavljuje u govoru (nalazimo ju primjerice u *dôg-dûgo*, vidi § 2.3).

Ve/Um, *raširit* Um. Nadalje su u Ve zanimljivi primjeri *dār* `otprilike' (Um *dar*), *rākāš* (Um *rakāš*, madž *rakás*) `plast'. U Ve postoji *pitārba* `kuhinja' nasuprot Um *pitārba*. Pogotovu u Ve je ispred tautosilabičnog *j* glas **a* često prešao u *ä* (npr. *kāj* Ve, *kaj* Um; *pājtaba* Ve, *pajtaba* Um `šupa', usp. madž *pajta*). Često se pojavljuje i produljeni vokal, uglavnom opcionalno. To je prilično složen problem: detaljna analiza nalazi se na str. 64–66 moje monografije. U Um postoji nekoliko potvrda *s à u* *pajat* `peljati' (uz *p'ajat*, u Ve postoji samo *p'ajat*). U oba sela je potvrđeno *na st'äji* kao i *na stäji* `u krevetu'.³⁷

Inicijalno *u* ponekad je popraćeno protetskim *v-*, ali ne uvijek: *vüçit*, *vušëso*,³⁸ *uuglënjä* `ugljen', ali *üfam sä*, *üsnica*, *üzbok*.

Glagoli koji u okolnim govorima uglavnom imaju sufiks *-irat* (njem. *-ieren*), u Ve i Um imaju sufiks *-erat*: *gratulëram*, *kontrolërat*, *opärërali*, *špërat* `čutjeti' (njem. *spüren*). Isto primjećujemo u Gsg *papëra* i *filëruv* `filer/filir' Gpl (madž. *fillér*).

Sljedeće neočekivane refleksije nalazimo u *nädëja* `nedjelja', *nasëča* `noseća' (Ve/Um) i *päläg* `pokraj, osim' (uz rjeđe *poläg*); Neočekivani kratki samoglasnik postoji u *svëtki* Npl `blagdan' (uz češći *svëtäk*), *posvëtit* i *strëla* `munja'. Korijenski *i* u *prisiga*, *prisigat* nalazi se u mnogim govorima, dok je *ä* u *pävnicä* `podrum' po RHSJ općekajkavska pojava.

2.8.5 Otpadanje i umetanje samoglasnika

Samoglasnici su otpali u štiri, *štirkkrat*, *dälko* `daleko', *oddälkud* `izdaleka', *käk*, *kôm*, *täk*, *sim*, *n'ämram*, *n'ämraš*, itd. te u padežnim oblicima kao *nj'ägva*, *takfuga*, *väkfi*. Za većinu ovih oblika Ivić je primijetio kako je otpadanje općekajkavska pojava (1990: 200). Baš kao i u okolnim govorima, prvi je samoglasnik u *očänäši ločinäši* opcionalan. Sažimanje se dogodilo u *nëdän* `nijedan' (usp. *sv'äjädno*). Jednom je potvrđeno i *v'ärtäno*.

U *čärëp* `crijep', *čärëšnja* i *čärëvo*, ubačen je *ä*, ali ne u *ždrëbä*. U Gsg *lönčäca* `ogrica', *ž'äludäca*, itd. *ä* nije nepostojano, već je prisutno u cijeloj deklinaciji. Nasuprot tome u *törk* `utorak', nepostojano **b* je nestalo iz svih oblika.

3. Konsonantizam

3.1 Fonetske specifičnosti

Između dva samoglasnika od kojih je prvi kratak i naglašen bezvučni suglasnici (osim *h*) se često realiziraju kao (nerazlikovni) dugi. Tako u *hüpas* `pasti', *brätji*, *müçit*, *kösa* i *mäša* često možemo čuti [p:], [t:], [č:], [s:] i [š:]. Usuprot Iviću (1990: 197) nisam našao primjere (nerazlikovnih) dugih realizacija suglasnika iza dugih *'ä*. U ponekim slučajevima duljina je suglasnika razlikovna: to su *ll* u *g'ällo* `grlo', *v'äl(l)o* `vrlo' i *v'äl(l)i* `velik', *kk* u *m'äkkö* `meko' i *dd* u *o(d)dömmud* `od kuće' i *o(d)dälkud* `iz daleka'.³⁹

³⁷ Zadnje dvije posebitosti ne navode se u rječniku monografije.

³⁸ Protetsko *v-* u ove dvije riječi je inače široko rasprostranjeno u Gradišću, vidi npr. Ben i NBu.

Ispred nazala šumnici su katkad slabije artikulirani, npr. u *gm'ajna*, *znâš*, *j'ädna*. Gdjegdje se čini kao da šumnika niti nema, već se nazal izgovara produljeno.

Ispred *i*, *ì*, *î* te (rjeđe) *è* suglasnici se često u određenoj mjeri palataliziraju. Češće i jače se to zbiva kod *k*, *g*, *č*, *š* i *ž* nego kod ostalih suglasnika. Tako *ž* i *g* u *družina* i *gizdav* mogu zvučati kao [žj] i [gj].⁴⁰

Suglasnik *h* izgovara se laringalno, sa slabim trenjem i gotovo uvijek bezvučno (također i u sandhi–položajima gdje suglasnici obično postaju zvučni, vidi § 3.2).

Pretpostavljam (suprotno Iviću 1990: 198) da u naglašenim slogovima postoji opreka između slogotvornog /r/ i interkonsonantnog /är/. Fonetska realizacija vokalnoga dijela /r/ vrlo je promjenjiva, kako u fonetskoj vrijednosti tako i u duljini, no uglavnom zvuči dulje i zatvorenije od prosječne realizacije /ä/. Pretpostavljena opreka ne počiva na više od dva korijena u kojima se dosljedno pojavljuje /är/, a ne /r/: (a) *j'ärbat* 'naslijediti', *poj'ärbat* 'pokvariti' i (b) *p'äršin* 'peršin', PR3pl *p'äršinadu* 'uzgajati peršin'.

3.2 Opreka zvučnost – bezvučnost

Na kraju riječi je obilježje "zvučnost" opcionalno: zvučni suglasnici mogu se izgovarati i bezvučno (npr. Gpl *pinêz* ? [z], [s]). U slučaju *z* i *ž* realizacije su uglavnom bezvučne (osim kad je sljedeći fonem zvučan, vidi idući odlomak), dok se ostali zvučni šumnici najčešće izgovaraju kao zvučni.

U sandhi–položajima obilježje se "zvučnost" ili "bezvučnost" gotovo uvijek preuzima od sljedećeg fonema. Kao što je uobičajeno u gradišćanskim govorima, pred početnim likvidama i vokalima mogu bezvučni suglasnici postati zvučni, npr. *brâđ ä mi r'äkäl*, *pòh n'ä zna*. Ivić navodi primjere postanka zvučnih suglasnika od izvorno bezvučnih, koji se ne mogu objasniti sandhijem (npr. *spâd*, *vä:g*) te sugerira neutralizaciju opreke zvučnost-bezvučnost na kraju riječi (1990: 202). Moguće je da ima pravo, a možda se ta neutralizacija upravo zbiva.⁴¹

U *kòlhosi* Lsg te u toponimu *Kojmòfi* Lsg (usporedi mađžarski *kolhoz* i službeno ime mjesta *Koljnov*) zadnji je osnovni suglasnik bezvučan.

Iza bezvučnih šumnika glas **v* postaje opcionalno bezvučan. U sljedećim je parovima prvo navedena češće potvrđena varijanta: *críkfu/crìkvu* Asg, *čv'ärsto/čf'ärsto*, *brèskvä/brèskfä/brèskä*, *kfära/kvára*, *zakvâčil/zakfâčit*, *m'rkfa/m'rkvum*, *svètäk/sfètäk*, *svinja/sfinja*, *svòjä/sfòjä*, *šfäja/švâja*. U *brítfa*, *pokfârit*, *kfäs* potvrđena je samo jedna varijanta.

³⁹ U *g'ällo* i *v'äl(l)o* geminat *ll* vuče podrijetlo od **rl*. Kod *v'äl(l)li* je moguć utjecaj oblika *v'äl(l)o*.

⁴⁰ U *rùžjit* postoji fonemska sveza /žj/, usp. 3. lice pl. *rùžjä* (vidi pod "ružđiti" u ERJ). Ivić (1990: 201) navodi oblik *rùžd'imu*, koji odudara od mojih potvrda.

⁴¹ Već sam nekoliko puta primijetio tu pojavu, ali sam polazio od pretpostavke da se radi ili o manje napetoj realizaciji određenog suglasnika, ili o slučajnosti (npr. kad se ispitanik pripremi za zvučni početni fonem neke riječi koji potom ostane neizgovoren). Ako je opreka zaista neutralizirana, neobično je što se realizacija "arhifonema" (osim *z*, *ž*) u golemoj većini slučajeva podudara s izvornom zvučnošću, odnosno bezvučnošću.

3.3 Otpadanje i umetanje suglasnika

Na kraju je riječi *h* opcionalno u *grâ(h)*, *krû(h)/krûh*, *prâ(h)* i *sû(h)*, a nije potvrđeno (slučajno ili ne) u *brä* (uzvik, usp. *br'âhat* 'kašljati'), *grê*, *pl'ä*, *siròma* i *šti*. Složena je situacija s riječi *òrâ(l)j* Ve/Um, *òrâ* Ve, *òri(j)* Ve. U morfološkim nastavcima (Gpl i Lpl) *h* se ne pojavljuje, npr. Gpl/Lpl *tî*, Lpl *hiža*. Između samoglasnika (npr. *kûhat*, Lsg *prâhi*, *njihovo*) realizacija *h* je ponekad slaba, a u mnogim sam slučajevima dvojio je li uopće prisutna. Nije isključeno da je *h* ovdje opcionalno. Nadalje se čini da je Ivić ispravno zaključio kako je *h* ispalo u neposrednoj blizini drugih suglasnika.⁴² Primjeri iz mog materijala: (početni) *lächä*, *lâd*, *lâsi*, *lêb* 'kruh', *rôna* 'hrana', *odrônjit* 'othraniti', *rûška*, *vala Bôgu*, (srednji) *därtat*, *lêko* (također *polêko*, *zlêka*), *värnjä* 'vrhnje'. Posebno navodim i *mâkko*. Skup *hv* postaje *f* u *zafâjim*. Uz na *Hädâšin(i)*, na *Homòki* čuje se i na *Dâšin(i)*, na *Omòki*. U početnom položaju glas *h* je pridodan u *hârendu* Asg 'najam', *h'rž*, *h'rd'a* i *hûpas* 'pasti'.⁴³ Ponekad se *h* umeće u imeničkoj flekciji, između ostalog u flekciji mađarskih posuđenica, npr. *šitê* 'štednjak', Gsg *šitêha*, *tlò*, Npl *tlòhi*. Umjesto *h* može ponekad stajati i *j*, npr. *Mârku* Ve, Gsg *Mârkuja*, *autô*, Gsg *autôha/autôja*.

Kao što se češće događa u hrvatskim govorima (pa tako i u drugim gradišćanskim), krajnje *-st* često se svodi na *-s*. Kod Ivića (1990: 202) se nalazi vrlo jednostavno objašnjenje: *t* u načelu ispada (npr. *òdväs*, *ùkras*), ali može se zadržati pod utjecajem oblika paradigme u kojima se (ne u krajnjem položaju) pojavljuje skup *st* (npr. *râst*, *tâst*). Moj materijal je u tom pogledu manje jednoznačan: potvrđeni su mnogi oblici s dvije varijante (npr. *ùkras/krâs(t)*, *säs(t)*, *spläs(t)*), a čak i kad postoji samo jedna varijanta, objašnjenje o postojanju ili nepostojanju *st* u nefinalnom položaju u drugim oblicima paradigme ne vrijedi u svim slučajevima. Ono vrijedi u *jûs*, *pòpas* i *tòst*, ali ne u *šês* (što Ivić također navodi) i *mâs*.

U početnom su položaju suglasnici ispali u *lòčäst*, *tica*, *sòvat*, *čêlci*, *šänica*, *dè(n)* 'gdje' (usporedi *sagdêr* 'svuda'), *čêr*, *têri* (odnosna zamjenica), *duvica*, *nùk*, *râbâc*, *sâki*, *sä* 'sve', *z(n)êt*, u srednjem (opcionalno ili ne) u *brêsk(v)a*,⁴⁴ *slêč* (usporedi *zvlêč*), *kòčka* 'kvočka', *čât'rtäk*, *tôri* Npl 'tvor', *kâčmâr* 'krčmar', *pi* 'pri' i *škòrci* Npl 'skvorac'. Kod korijena **tvbrd-* postoji uz pridjev *t'frdo* nekoliko oblika bez *t*, npr. *nafr'd'il* *nòsa* 'stisnuo si je nos', *târ si nòsa* *nafr'njim*.

Početni suglasnici dometnuti su u *nûgäl* 'ugao', *Vùlica* (toponim), *vòsko* 'usko', *vòžä*, *Jandrînja* 'blagdan sv. Andrije' i, kao što je uobičajeno u mnogim kajkavskim govorima, u *jâpa* 'otac'.⁴⁵

Glas *d* zadržao se u *j'ädna*, *jädnuč*, *têdnä* Apl, itd.

⁴² Ovdje ne spada položaj prije slogotvornog *r*, npr. *h'rbät*, *h'rd'a*.

⁴³ Osim zadnjeg navedenog glagola svi su ovdje prikazani oblici s ispalim i pridodanim krajnjim i početnim *h* široko rasprostranjeni u Gradišću.

⁴⁴ Od jednog sam ispitanika čuo Asg *rûšku*, Apl *rûskvä*. Također sam našao jednu potvrdu za Gsg *m'rkä*.

⁴⁵ Mnogi (ali ne svi) slučajevi otpadanja i dodavanja suglasnika koji su prikazani u ovom i prethodnom poglavlju nalaze se i drugdje u Gradišću.

3.4 *tj, *dj, *rj, *lj, itd.

Izvorno *tj je postalo č, npr. *svěča, kùča, dètič*. Palatalni zatvorni suglasnik č ([tʰ]) nalazi se samo u posuđenici *protolìcä/prätolìcä*, vlastitom imenu *Ćùćävi* te u trpnom glagolskom pridjevu *hìcäno*.⁴⁶ Skup /tj/ ograničen je na nekoliko slučajeva gdje je izvorno nakon *t* stajalo *v*: *pòtjäg(zäm)* `otada', *smätjê* (uz češće *smätljê*), *smätjivo*. Uglavnom je *tvj prešlo u č, npr. *lîščä, maščüm* (Isg od *mäs* `mast'). Infinitivi složenica od `ici' glase *dôt, pôt, prôt*, ali *obâjt* Um, *zä:jt* Ve; infinitivni simpleks ne postoji. Značajni su muški oblici l-participa *n'ä:jgäl, ob'ä:jgäl* i *z'ä:jgäl*.

Refleks skupa *dj nije uvijek isti. Taj skup je uglavnom prešao u *d'*, npr. *h'rd'a, pohäd'at, oläd'än* `prehlađen', a isto vrijedi i za *dvj, npr. *rod'äk, sad'ê*. Pa ipak postoje primjeri za *dj > j, kao *ròjäni* Npl, *mläji, tûji*. Glas *j* u *grôzjä* (uz *grôzljä*) vjerojatno ne trebamo promatrati kao refleks skupa *dvj već kao rezultat opcionalnosti *l* i *lj* (vidi sljedeći odlomak). Isto bi moglo vrijediti i za glas *j* u upravo spomenutom obliku *smätjê*. Spomena su vrijedni imperativi *glä:č, jêč* i *povêč*.⁴⁷ U finalnoj poziciji *d'* se nalazi jedino u *nâjzad'* `natrag'. U *sosêdjäv* ne stoji *d'* već *dj*.

Skup *lj uglavnom se čuje kao *j*, npr. *nadêja, p'âjat/pâjat, šêjä* `šalje', *vòja*, a isto vrijedi i za *lvj, npr. *zdrâvjä, zêjä*. Ponekad se uz *j* javlja i *lj*; zadnji je slučaj rjeđi. Primjeri: *(l)jüdi, spräv(l)jat, väsel(l)jä*. U relativno mnogo slučajeva realizacija je s *lj* u mom materijalu potvrđena samo od mog najstarijeg ispitanika (rođenog 1900.) iz Ve. To su, između ostalog, primjeri *za(l)jêvam, (l)jübit, prëtä(l)j(ica), p(l)jüt, škù(l)jica, träs(l)jê, zab'äž(l)jiv, z'äm(l)ja*. Samo *j* nalazi se u (rijetko potvrđenim) riječima *pîjka* `pipa na bačvi', *pjûča, šm'ärkäj*. Riječ *čäljêno* ima varijante *čäjêno* i *čärjêno*. Uz *škärjâka* `šešir' postoji i *škäljâka*, a Ivić je potvrdio i očekivanu varijantu *škäjâka* (1990: 201).

Izvorno *l je palatalizirano u *j* ili *lj* u *pâjinka, sl(j)iva, sòj, sojili, špitâj, ž(j)äba, žl(j)ica*. Ako je *tò(l)jkav* `glup, lud' postalo od turskog *toy* (vidi Tor), opcionalno *j* je vjerojatno rezultat analogije.

U glagolima s izvornim dočetakom *-lit* nalazimo varijaciju između *l*, *lj* i *j*. Relativna čestota potvrda s *l*, *lj* i *j* različita je po glagolu, a i različiti ispitanici mogu biti skloniji pojedinim oblicima. Na primjer u glagolu *mislit* je *l* uobičajeniji od *lj* i *j*. Moj gore spomenuti ispitanik iz 1900. navodi relativno mnogo potvrda s *j*. U prezentu *väjim, väjîš ...* `velim, veliš, itd.' *l* nije potvrđeno, *lj* je rijetko i potvrđeno samo kod spomenutog ispitanika. Ima više glagola gdje je potvrđeno samo *lj-j* (a ne *l*), npr. *bê(l)jit, strê(l)jit*. Samo *j* čuje se, između ostalog, u relativno često potvrđenih glagola *bojî* PR3sg `boljeti', *fajî* PR3sg `nedostajati'.

U glagolima s izvornim infinitivnim dočetakom *-nit* nalazimo varijaciju između

⁴⁶ Dvaput potvrđeno. To je jedini potvrđeni trpni pridjev i-vrste s osnovom na *t*.

⁴⁷ Prije stanke glas je č u ovim oblicima dosljedno bezvučan, tako da imam osjećaj kako ovdje u sinkroniji nije riječ o fonemu /d/ koji na kraju riječi postaje bezvučan. Možda bi to mogla biti potvrda teorije o gubljenju i naknadnom obnavljanju opreke zvučnost – bezvučnost u dijelovima kajkavskog područja. Glas *đ* u tim oblicima tada ne bi bio obnovljen jer se ne pojavljuje u ostalim oblicima paradigme (niti uopće u govoru) (usporedi Lončarić 1996: 94).

n i *nj*, npr. *gònjit*, *zgonìli*, *zapùn(j)it*. I ovdje je relativna čestota varijanata različita po glagolu: u svom materijalu nisam našao oblike s *-n-* od često potvrđenih glagola *kònjim* PR1sg `kaniti' i *rònjit* `odgajati', dok je u *načìn(j)it* varijanta bez *j* vrlo rijetka.⁴⁸

Ivić je već napomenuo da je **rj* realiziran kao *rj* samo u riječima *morjê* i *òrjäm*, a ne u *vüčärämo* i *zòri* Lsg (1990: 201). S refleksom **rj > rj* pronašao sam još i komparativ *starjî*, te riječ *škàrjä* `škare'.⁴⁹ Skup *rj* se također pojavljuje u *zvirjônäk* `potočić' (usporedi *zviränak* u Tor). U trpnom glagolskom pridjevu glagola s infinitivnim sufiksom *-rit* krajnji je osnovni suglasnik *r*, npr. *rüširäno*, *zmèräno*, *umòräno*, a isto vrijedi i za imenice kao *ribàri* Npl.

3.5 Ostale specifičnosti

Kao što je to uobičajeno u kajkavskim govorima, **h* se realizira kao *š* u *štèt*, *štèl/ščèl*, *n'äsu/n'äščä*, itd., a u *čärèšnja*, *čärèpa* Gsg, *čärèvo*, *č'ržäno* i *č'rn* prvi je suglasnik *č*.⁵⁰ Izvorno **ž* postalo je *r* u *r'änot*, *mòräm*, *nämvräm* (ali: *pomòžäm*), *tär*, *ur* `već', a vjerojatno i u *mar* (pojačajna čestica pri uzvicima i sl.).⁵¹ Riječ *gârvanji* Npl ima *nj* umjesto *n*, u *srôn* stoji *n* namjesto *m*. Ovo posljednje mogla bi biti posljedica utjecaja čakavskih govora, iako ne znam za okolne čakavske govore s *n* u toj poziciji. Nadalje valja spomenuti glas *f* u *cèfi* Lsg `cijev', *s* u *sárcälo*, *š* u *škòro* (uz češće *skòro*) te *vlf* u *novät*, *p'ävnot* `udariti nogom' *spüvnä si nòsa* `ispuhuje nos' i *pläfta* `plahta'. U obliku *ošüšit* izvršila se asimilacija preko vokala. U obliku *začnël* opcionalno ispada okluzivni element → *zašnël*.

4. Morfologija

4.1 Imenica

Kao što je najčešće slučaj u kajkavskim govorima, ni ovaj govor ne poznaje vokativ. Postoje šest padeža u jednini i šest u množini (N, G, D, I i L). U množini nema sinkretizma između D, I i L, ali postoje preklapanja između Ipl i Lpl u većini deklinacijskih tipova (ne računajući a-osnove) jer oba oblika imaju varijantu *-i*. U Lpl je svuda otpao krajnji *-h*. Nema tragova druge palatalizacije.

Isto tako ne postoji ni dvojina. Uz nesklonjive oblike (A ili N) brojeva *dvâ* (m.), *dvê* (f./n.), *trî* i *štîri* dolazi Npl odnosno Apl, npr. *sô dvâ pòpi*, *stòl ìma štîri nùglä*, *sprävjam säki tédän dvê j'üzära* `zarađujem dvije tisuće tjedno'.

Jedina još postojeća razlika između nekadašnjih palatalnih i nepalatalnih dek-

⁴⁸ Kod nekih glagola navodim oblike s *li* ili *ni*, ali ne navodim ostale spomenute varijante, npr. *ufülit* `oslijepiti', *zak'äsnit sä*. Poglavitito u slučaju *li* riječ je o malom broju potvrda.

⁴⁹ Oblici *morje* i *starji* `roditelji' s *-rj-* su u Gradišću široko rasprostranjeni.

⁵⁰ Nijedan od ovih oblika nije ni na koji način ograničen na kajkavske govore, usp. Tor *štiti*, *črišnja*, *črip*, *črivo*.

⁵¹ Ova je čestica možebitno postala od *ma + že*; u ERj se navode dvije različite etimologije (vidi pod *ma* i *mar*). Osim *r'änot* i *mar* sve sam dosad u ovome poglavlju navedene oblike nalazio i u drugim izvorima o gradišćanskim govorima.

linacija u NAsg imenica srednjeg roda, npr. *jèlo* nasuprot *sòncä*. (Usporedi Gpl *kònjov* i Dpl *kònjom*.)

Kod muških *o*-osnova Asg je jednak Gsg ukoliko Asg označava direktan objekt, a Asg jednak je Nsg ako mu prethodi neki prijedlog, npr. *čòna ìma`ima čamac`*, *vu čòn`u čamac`*. Postoji ograničen broj slučajeva kada je Asg = Gsg nakon prijedloga, uglavnom u kombinaciji tipa *pròšäl ü za pòpa/soldàta`postao je svećenik/vojnik`*. Također postoji iznimni Asg = Nsg kod direktnog objekta, u tom slučaju obično *j`ädän` čini dio objekta*, npr. *su sàkomu dâli j`ädän hòd`svakome su dali jedan hold (0.57 hectare)`*. Isg *o*-osnova završava nastavkom *-äm*, npr. *brätäm*, *blägäm*, Lsg nastavkom *-i*, npr. *kònji*, *s`äli*. Postoje tri iznimke s nastavkom *-u* za Lsg, među kojima *va rèdu`u redu`*. Nastavak za NApl imenica srednjeg roda *o*-osnova ima varijante *-a* i *-ä*, npr. *pisma/pismä*. Te su varijante, izgleda, slobodne, iako neke često potvrđene riječi pokazuju sklonost ka jednoj od dvije, npr. *vrâta* nasuprot *lètä*. U Gpl muških imenica *o*-osnova nastavak je uglavnom *-ov*. Usto se pojavljuje, gotovo samo u Um, i nastavak *-i* nakon brojeva. Nekolicina riječi ima najčešće Gpl bez nastavka, npr. *dòn*, *mäsêc*, *pänêz*. Kod imenica srednjeg roda *o*-osnova Gpl u pravilu nema nastavka; usto se pojavljuje i *-i* u Um te *-ov* u Ve. Dpl, Ipl i Lpl *o*-osnova pokazuju utjecaje *a*-osnova: Dpl *-om/-am*, Ipl *-i/-ami*, Lpl *-al/-i*.

Nastavci za Gsg i Dsg/Lsg *a*-osnova glase *-äl-ê* i *-il-î*, npr. Gsg *ž`änä*, Dsg *ž`äni* Ve/Um, Gsg *dicê*, Dsg *dicî* Ve, Lsg *hiži* Ve/Um, *zimî* Ve/Um. Nastavak za Isg glasi *-um* ukoliko je nenaglašen. Ako je nastavak naglašen, glasi *-ûm* u Ve te *-ûm/-ôm* u Um, npr. *ž`änum* Ve/Um, *dicûm* Ve, *däcûm/däcôm* Um. Nastavak za NApl glasi *-ä*, npr. *hižä*, *sèsträ*. Gpl *a*-osnova uglavnom nema nastavka, pa ipak se pokatkad pojavljuju nastavci *-i* i *-ov*, vjerojatno kao slobodne, a manje frekventne varijante nultog nastavka. Varijanta *-i* potvrđena je jedino u Um, a varijanta *-ov* u Ve, npr. Gpl *hiž* Ve/Um, *hižuv* Ve, *hiži* Um.

Dvije riječi mogu biti ženskog i srednjeg roda: *s`älo/s`äla* i *stèklo/stèkla*.

I-osnove ne odlikuju se nekim specifičnostima osim što se čini da Npl *lâsi`kosa`* (imenica je potvrđena samo u množini) spada u tu osnovu (NGALpl *lâsi*, Ipl *lâsimi*) te da Npl *ljûdi* – u varijantnim oblicima – ima značajke kako *i*-osnova tako i *o*-osnova: NGLpl *ljûdi*, Apl *ljûdä*, Dpl *ljûdim/-am*, *ljudêm*, itd.

4.2 Zamjenice

U deklinaciji upitne zamjenice *käj* Um, *käj* Ve postoji varijacija, a najuobičajeniji oblici su G *č`äsa*, D *č`ämu*, IL *kêm*. `Tko` je *kòl/kî*, GA *kòga*, D *kòmu*, IL *kêm*. Uz *zâkaj/zâkäj* postoji i mnogo rjeđe zastupljena varijanta *zâk*. Pripadajuće odrečne zamjenice su *nìš`ništa`*, G *nìčäsära*; *nìkor`netko`*, GA *nìkorga*, D *nìkormu*, IL *nìkäm*. Neodređene zamjenice uglavnom se tvore prefiksom *nè-*, rjeđe sufiksom *-to*, npr. *nèkaj* Um, *nèkäj* Ve, *käj-to* Um `nešto`; *nèkor*, *kò-to`netko`*. Broj `nijedan` glasi *nèdän*, *nèdna*, itd.

U deklinaciji osobnih zamjenica *jâ* i *tî* također se primjećuje varijacija, a najzastupljeniji oblici su GA *m`änä*, *t`äbä*, DL *m`äni*, *t`äbi*, i *m`änum*, *t`äbum* Ve, *m`änom*, *t`äbom* Um; nenaglašeni oblici D i A su *ti* i *tä*. Nominativ 3. lica osobnih zamjenica u jednini ženskog roda te u množini jednak je nominativu pridjevske pokazne zamjenice (pokaznog zamjениčkog pridjeva): (*o*)*nâ* sg f, (*o*)*nî* pl m, *nê* pl f/n. De-

klinacija osobne zamjenice (*o*)*nâ* glasi *G njê*, DL *njûj*, A *njû*, I *njûm*. Od potvrđenih nenaglašanih oblika osobnih zamjenica ističu se: *nj(i)* Asg m – npr. *nô nji* `na nj', *zô nj* `za nj' –, *njâl(j)â* Asg n, *(j)â* Apl m n f, *(j)uj* Dsg f, *(j)u* Asg f.

Ne postoji posebna posvojna zamjenica "njezin"; umjesto nje se koristi *njê* (genitiv osobne zamjenice `ona'). Upitna posvojna zamjenica `čiji' glasi *čêv Ve*, *čihov Um*. U deklinaciji posvojnih zamjenica nema pojave sažimanja: *mojêga*, *svojêga*, itd.; u 1. i 2. licu množine pojavljuje se i krajnji naglasak: *vašêga*, *našim*, itd. Glas -o- u obliku *nj'âgov* jest nepostojan: *nj'âgvo* (usp. *njihovo*). Nepostojano -o- nalazi se također u flekciji zamjenica *kâkov*, *tâkov*, *nâkov* i *vâkov*.

Posebno je zanimljiva pokazna zamjenica Nsg *vânî*, koja se koristi kad govornik ne uspijeva pravovremeno pronaći prikladnu riječ i znači nešto poput `kako se ono kaže?'. Ta je zamjenica vjerojatno prilično rijetka; koliko je meni poznato, ne postoji drugdje u Gradišću te bi mogla pomoći u nalaženju pradomovine stanovnika *Ve* i *Um*.⁵² Od zamjenice *vânî* izveden je glagol *vânôd'it* `činiti... kako se ono kaže / kako se ono zove' te pridjev *vânijâvi* Npl m `oni, kako se zovu...'. Nsg m pokazne zamjenice `taj' glasi *tâ* u *Ve*, a *tê* u *Um*.

Koristi se i upitno-odnosna zamjenica *têri* koja se sklanja kao pridjev.

4.3 Pridjevi

Postoji razlika između određenih i neodređenih pridjevskih oblika. Neodređeni oblici se ne sklanjaju, a kod mnogih pridjeva postoji evidentna razlika u naglasaku (duljini ili mjestu), npr. *mâl* nasuprot *mâli*, *dôbâr* nasuprot *dobrî*. Kod pridjeva je također primjetna sklonost k naglasnoj analogiji (vidi § 2.5), npr. uz oblik *dobrôga* nalazi se i *dôbroga*. Stoga se kod oblika koji se ne razlikuju nastavcima – nulti nastavak za neodređeni muški rod jednine i padežni nastavci za sklonjive određene oblike – ne može sa sigurnošću reći radi li se o određenom ili neodređenom obliku. Na temelju proučavanja oblika kod kojih se ta razlika može utvrditi došao sam do zaključka da ona počiva uglavnom na sintaktičkoj uporabi: neodređeni oblici se poglavito koriste u predikatnoj službi, a određeni u atributivnoj. Pri samostalnoj uporabi bira se uvijek određeni oblik, a – što je zanimljivo – *nikad* oblik koji je (naglasnom analogijom) preuzeo naglasne osobine neodređenih oblika. Primjer: gore u tekstu navedeni oblik *dobrôga* dolazi u obzir za samostalnu uporabu, dok to kod oblika *dôbroga* nije slučaj.

Nastavak za Gsg m i n je *-oga/-ôga*, varijanta iza nekadašnjih palatalnih osnova je *-âga/-êga*; ILsg m/n (nepalatalnih i palatalnih osnova) završava na *-âm/-êm*. Nastavci za ženski rod su Gsg *-âl/-ê*, DLsg *-uj/-ûj*, Asg *-u/-û*, Isg *-um/-ûm*. U množini G i L ne postoji krajnje *-h*, u D, I i L postoji varijacija samoglasnika kojim nastavak počinje, a u I krajnji *-mi* nije uvijek prisutan: Gpl *-i*, Dpl *-im*, *-am*, *-om*, Ipl *-i*, *-ami*, *-imi*, Lpl *-i/-a* (većina je ovih nastavaka potvrđena i s naglaskom).

⁵² Zamjenica *mi* je poznata iz Virja (Fancev 1907: 378); prema Iviću (1990: 205) Lončarić je navodi kod određenih Bilogorskih govora (1996).

Komparativni sufiks je najčešće *-j-* ili *-ij-*, npr. *mläji, dùži, glibjä, slabiji, čärnijä, toplijä, stariji/starjî*, a sufiks *-č-* postoji jedino u *lèpči* i *v'äkči*.

Postoji jedan (nepravilni) posvojni pridjev, naime *možovjê* Nsg m, npr. *možovjê brät* (jedini potvrđeni oblik).

4.4 Glagoli

Glagoli se sastoje od šest skupova jednostavnih oblika: infinitiv, prezent, imperativ, l-particip, trpni pridjev i glagolska imenica. U govoru više ne postoji posebni oblik za supin.⁵³ Od aorista ostao je jedino *r'äko*. Futur se ne gradi na način tipičan za kajkavske govore već kombinacijom *čù, čäš*, itd. + infinitiv. Pomoćni glagol *bùdäm, bù(dä)š, bù(dä)*, itd. koristi se u kombinaciji s l-participom u konstrukcijama tipa *kad bùdä sä t'rgalo`kad se bude bralo grožđe', da bùdäš znäl`tako da znaš'*, itd. Od sadašnjeg priloga ostalo je samo nekih tragova, naime prilozii *grêdä`pješice'* i *môčä`tajno'*.⁵⁴

U Ve infinitiv završava na *-t* ili *-č*. Kod infinitiva s dočetkom *-st* krajnje je *-t* opcionalno. U Um postoje još varijante na *-ti, -čt* i *-čti*. Primjeri: *pomìnat* Ve, *pomìnat(i)* Um; *räč* Ve/Um, *r'äčt(i)* Um; *räs(t)* Ve/Um, *rästi* Um.

Nastavak PR1pl završava na *-mo*, npr. *imômo`imamo'*. U PR3pl situacija je nešto složenija. Iza tematskog vokala ovdje dolazi nastavak *-jo* u Um a *-du* u Ve, npr. *môrajo, igràjo sä, nõsijo, pišäjo* Um, *môradu, puščädu, nõsidu, pišädu* Ve. Ukoliko je tematski vokal *i* ili *ä*, a nastavak je naglašen, tematski vokal gotovo uvijek ustupa mjesto nastavku. Ako je tematski vokal *i* onda taj nastavak glasi *ä*; kako u Ve tako i u Um, npr. *väjä*: Ve/Um, *načinjä*: Ve/Um. Ako je pak tematski vokal *ä*, naglašeni je nastavak *-ô* u Um, a *-û* u Ve, npr. *žärô* Um, *žärû* Ve. U Um se koriste i nenaglašeni jednosložni nastavci (*-ä, -o*) kao varijante *-ijo* i *-äjo*, npr. *kônjä, pišo*. Kod nekih glagola umetnuto je *-ij-* u prezentu, ponekad opcionalno: *zbudijä, zgodijä, zgubijäš, lovijä, spijäm, zrušijä, kùpi/kupijä, splijämo`plijeviti'* (inf. *splêt*), *zaprijäm* (inf. *zaprêt*), *skôči/skočijä, ščijä* (inf. *scät*), *štijäm* (inf. *štät*), *udrìmo/udrijä*. Kao zaključak primjedbama o prezentu navest ću još *nês`nisam'* i *nàjat`naliti'*, PR1sg *näjäm*.

Nastavci u imperativu su *-j* i *-i*; *-aj* je u Ve postao *-äj*.⁵⁵ Primjeri: *dèlaj* Um, *dèläj* Ve, *mäži, hìti, ob'rni, v'rš, vèruj, pij*. Osim kod glagola sa sufiksom *-not*, u vrstama s imperativom na *-i* postoje i oblici bez nastavka, ponekad uz oblik na *-i*, npr. *drž, ostäv(i), don'äs(i)*. Kod nekih glagola postoje nepalatalizirane morfonološke varijante kao i varijante s prvom i drugom palatalizacijom, npr. *v'rg, v'rs, v'rš*. Niječni imperativ sastoji se od *näj(tä)* (Um)/ *n'ä:j(tä)* (Ve) + infinitiv, npr. *nìš se n'ä:j bòjat*. Postoji jedna potvrda imperativa u 1. licu množine, naime *hòdmo*, usp. *hòdi* i *hòtä* (zadnji oblik je nepravilan).

⁵³ Vjerojatno postoje slučajevi gdje je infinitiv vokalnu duljinu preuzeo od izvornog supina (vidi § 2.3).

⁵⁴ Oblik *grêdä* potvrđen je samo jednom, tako da nisam posve siguran u njegovu opravdanost. Uz *môčä* se ne susreće glagolska paradigma, jedino samostalni imperativ *mòč`šuti'*.

⁵⁵ U nastavcima za imperativ nigdje se ne susreće (pravilan) refleks glasa *č*, pa čak ni u 2. licu pl.

O l-participu se nema ništa posebno primijetiti, osim oblika *n'ä:jgäl*, *ob'ä:jgäl* i *z'ä:jgäl*, već spomenutih u § 3.4.

5. Sintaksa

Ovo poglavlje sadržavat će tek nekolike primjedbe, budući da sustavno proučavanje sintakse nije bilo jedan od primarnih ciljeva moje monografije. Oni koji se žele podrobnije baviti sintaksom ovoga govora mogu u mojoj knjizi pronaći dosta korisnog materijala u priloženim tekstovima.

Neke sintaktičke specifičnosti već su spomenute u prethodnom tekstu: upadljiva uporaba antecedenata u složenim rečenicama pod utjecajem madžarskog (§ 1.1) i izbor oblika *Asg* kod *o*-osnova muškog roda (= *Nsg* ili *Gsg*) (§ 4.1).

Prijedlozi *mäd*, *nad* i *pod* imaju posebne naglašene oblike *mädâ*, *nadâ* i *podâ* (ispred nazalnog *mädô*, itd.), koji se koriste ispred pokaznih zamjenica i nenaglašenih oblika osobnih zamjenica. Primjeri: *nêdi mädô njâ* `ne idi među njih', *nadô nji* `prema njemu', *jâko jâ nadâ tâ* `strašno je protiv tebe'. Ponekad se prijedlog ispušta, ponajviše *va/vu* (+ akuzativ ili lokativ), ali također i *k* i *s*, npr. *pôt Šôpron*, *Šôprôni*, *pôt pôpu*, *vâkfâm sâ plôbamo* `time se mučimo'. U govoru postoji prijedlog *iz*, međutim *s/zäs/zis* se mogu koristiti u istom značenju, npr. *iz z'ämjä* `iz zemlje', *s tôga žividu* `od toga žive', *zäs kôžâ* `od kože', *zis pôja* `iz polja'. Prijedlog *z/zes/zis* (+ *I*) koristi se također u značenju `s(a)'. Ovdje se još moraju navesti i prijedlozi *obâr* i *päläg/poläg*, npr. *kaj jâ obâr hižâ tò jâ pòd* `ono što je iznad sobe zove se strop', *spât päläg môža* `spavati pokraj muža'. Neobična je uporaba *o* u *o zori* `u zoru', *o däsätî* `u 10 sati', itd.

Postoji velika sloboda u ispuštanju predikata ili njegovih dijelova u slučajevima kad slušatelj sam može ispuniti praznine. Primjeri: *z nôžëm se krùh* `nožem se (reže) kruh', *i njû ä slòbud* `i to se smije (jesti)'.

Upadljivi veznici su *dônjâk/dônjêk* `dokle; dok (u svezi s *nâ*)', *dövêk/dôvjâk* (isto značenje), *j'âli* `je li, da li', *pokidôb* `kad već' (npr. *pokidôb si vò učinil ...* `kad si već to napravio ...') i *pôt(j)ägžëm* `otkad'. Primjeri: *dônjâk su tê zvêzdâ tütâ*, *jâ vérujäm* `dokle god su te zvijezde tamo (na nebu) ja ću vjerovati', *jâ ču tâ dônjâk hàblat*, *dônjâk n'ä budâš c'rknul* `tući ću te dok ne crkneš', *döväg ä si jâčil*, *dòbru vòju jâ ìmal* `dok je pjevao imao je hrabrosti', *pôtägžäm ä téesz n'äma nìkur gùskä* `otkad su došli kolhozi, nitko više nema gusaka'.

Ponekad se izostavljaju prezentski oblici glagola *bit*. Izostavljeni oblik može biti i spona i pomoćni glagol prošlog vremena, npr. *nâ v'âla* `ona je velika', *jâ vò zaslužila* `ja sam to zaslužila'.

Uz prilog *râdo* (npr. *jâ sãm ràdo dojila* `rado sam muzla' postoji nesklonjiva sveza *râd bi* + infinitiv, npr. *jâ bi tòm râd pôt* `ja bih tamo rado pošla'. Oblik *bôs* također je nesklonjiv, npr. *nâša Mâri ràdo jâ bôs*.

6. Leksik

Vokabular govora sastoji se najvećim dijelom od leksema koji su rašireni po cijelom Gradišću. Stoga ću se u ovom poglavlju usredotočiti na riječi koje nisam mogao pronaći u meni dostupnim rječničkim gradišćansko–hrvatskim izvorima.⁵⁶

6.1 Neobični leksemi

bärzñjîš PR2sg `brzati`;

br'âhat, *br'âšâm* `lagati; kašljati` i uzvik *brâ* (onomatopeja kašljanja); NBu navodi *brehetati* `rzati`; vidi ERj pod *breknuti*;

bûd'â Ve `zar ne?`; ova je upitna čestica moguće nastala iz sveze korijena *bud-* (usporedi *bud* u NBu i Ben, *dâbud* u Tor) s madž. *ugye*. U Um je *ûd'â* uobičajen;

čâr: *čâr du vê stèzâ* `sve do puta`, vidi ERj pod *čak*;

čigari Npl `veliki čokot (nepouzđano)`; vidi ERj pod *čiger*, usp. madž. *csiger*;

drûzgat `samljeti, izgnječiti`, vidi ERj pod *drôzgati*;

zafizîl/zafîžâvat `stavljati konac u iglu; vezati`, usp. RHSJ pod *fizovati*;

fugljâr `poljar`, moguća je veza s već drugdje potvrđenim *bugnjâr* (vidi Tor);

zafûndat `zbuniti`;

futêrat sâ `brinuti`, vidi ERj pod *fôta*;

hâblat `udarati`; etimologija mi je nepoznata;

hûjali l-particip Npl m `bučiti` i *hujikat* `vrištati` vjerojatno su onomatopejskoga podrijetla, vidi npr. ERj pod *fulati*, *hu* i *hula*;

jôškâdli `posuda s ušima`; etimologija mi je nepoznata, ali za pretpostaviti je veza s njem. *Kettel*;

jûs, vidi ERj pod *justo*;

kajč'âmo prilog i nesklonjivi pridjev `prilično, kako treba`; vjerojatno je to sveza dvije riječi: `što hoćemo`;

kjûcat, *kjûcnot* `kucati se`, vidi ERj pod *kljuvati*;

kôca `kaputić`, možda iz njem.: *Kotze*;

kôhat, *kôšâ* `kašljati`; etimologija mi je nepoznata;

kômat `ham`, vidi ERj pod *homut*;

krôpi `okrugao`; etimologija mi je nepoznata;

nê mi krôtalo `nije mi uspelo`; etimologija mi je nepoznata;

kûjsa/kûjsca `klin kojim se vrat vola drži u jarmu`, vidi ERj pod *kûja*; zanimljiv je i oblik (*-sa/-sca* iz deminutivnog sufiksa *-ica*);

kupônj `korito`;

mâlinkat `završiti vijanje`; igrati `mlina`; glas *-â-* se spominje u § 2.8.2;

pomûcat `milovati`; etimologija mi je nepoznata;

mûčkušâ Apl `prljava posuda`, madž. *mocskos*; u nekim sam izvorima našao i druge izvedenice od *mocskos* i *mocskoll* `zaprljati`;

⁵⁶ To su Ben, Kos, NBu, NSt i Tor. Ben doduše nije dijalektološki rječnik (i, nažalost, nije akcentuiran), ali za odgovor na pitanje je li neki leksem znakovit za Ve i Um to nije bitno.

nàgiš pojačajna čestica `sigurno´; to bi mogla biti sveza *nak* `tako´ i madž. *is*, usporedi i madž. česticu *úgyis*;
nāj/nä:j `nemoj´, vidi § 4.4;
obùtāja Gsg `obuća´;
òkulä `naočale´;
òsäbi prilog `osobito´ (u drugim rječnicima *osebito*, itd.);
pàluvi Npl `greda (npr. u stropu)´; etimologija mi je nepoznata;
p`äršínadu PR3pl `uzgajati peršin´, imenica (*peršin*) pojavljuje se u većini drugih izvora;
pärtlinâzovat `praviti svežanj´, imenica *prtlin* `svežanj´ nalazi se u Tor, sinonim *prt* u Tor i NBU;
pàvat `graditi´; moguće iz njem. *bauen*;
piljka `pipa na bačvi´; vidi ERJ pod *pilka*;
pìnda `pizda´, *popìndat* `jebati´; etimologija mi je nepoznata; to vrijedi i za samo jednom potvrđeni sinonim *kùtadu sä* (treće lice množine);
pitàrba Um/*pitarba* Ve `kuhinja´; možda u vezi s madž. *pitvar* `trijem, predvorje´;
plòbamo sä `crnčiti´; etimologija mi je nepoznata;
pòljnik `težak´;
posijä Gsg `posije´;
pudâr `čovjek koji tjera ptice iz vinograda´; vidi ERJ pod *puditi*;
rüb`arit `teturati (od pijanstva)´; možda u vezi s *lebdjeti*; vidi ERJ pod *labav*;
rêvâc `dio jarma između tegleće marve´; etimologija mi je nepoznata;
rívajica `alatka za prikupljanje pokošene trske´; moguće u vezi s *rivat* `gurati, vući´;
rogòža `vrsta rogožine, služi da bi se čovjek utoplio´, inače svuda *rogoz* `rogoz´;
särdik `obrano mlijeko´; ova je riječ također zanimljiva zbog naglaska na kratkom krajnjem slogu; djeluje kao madž. posuđenica, međutim *szerdék* znači nešto posve različito, naime `plijen´;
posidja pres. 3sg `posjesti´; u Kos postoji *sidat se* `sjedati´ (iterativno), u NBU se nalazi *sidat* `posjedati (prelazno)´;
slòbod jä `smije se´, *nê slòbod* `ne smije se´, usp. madž. *szabad, nem szabad*;
šfangùja `zadnjica´; usporedi Tor *švajnga* `debeli baba´ (po Tor od njem. *Schwengel*);
ši(l)j `još zelena trska (ljeti)´; vidi ERJ pod *silj*;
škòrvat `grepsti´; etimologija mi je nepoznata;
štràjtat sä `svađati se´; usporedi njem. *sich streiten*;
štùki `komad´ Gpl, npr. *òsan štùki blâga* `osam grla stoke´;
têzla (potvrđeno i u obliku *têža*) `dio pluga´; vidi ERJ pod *-tegnuti*;
tòčka `malo prije´; vidi ERJ pod *taj¹* (III); u Tor i Ben navedeno je *tolič*;
tràjbat/tr`äjbát: *noriju smo tr`äjbali* `izvodili smo ludosti´; njem. *treiben*;
tu, tütä, tütän `ovdje´; u Kos i Ben navodi se *tôte*;
uríč/uríč (ili *o-*: ova je riječ potvrđena samo u Ve) `sljeme, najviši dio kuće´ (nepouzdan); etimologija mi je nepoznata;
ùzbok `sa strane´;
vänî, također *vänòdjít* i *vänìjävi*: vidi § 4.2;

viġänj `dimnjak', *vignjâr* `dimnjačar'; vidi ERj;
zâdâvi Lsg: *pòj krâj, si mi na zâdâvi* `makni se, smetaš mi'; vidi RHSJ pod *zadjeva*;
zdân pridjev `studen'; pripadajuća imenica *zd'ânâc* `zdenac' nalazi se, osim u Ve i
 Um, i u Ben, Kos i Tor, u Kos postoji i imenica *zden* `studen'.

6.2 Madžarske posuđenice

U govoru postoji određen broj jasno prepoznatljivih madžarskih posuđenica koje, koliko mi je poznato, nisu prisutne drugdje u Gradišću:

ajandika Asg `poklon', usp. madž. *ajándék*;
bàj: *nê bāj* `nije važno', usp. madž. *nem baj*;
bàlogasto/balogàsto, usp. madž. *balog*;
bètfu Asg `slovo', usp. madž. *betű*;
bírka `ovca', usp. madž. *birka*;
bòdunj Ve `bunar', madž. *bodony, bödöny*, vidi ERj pod *badanj*;
bud'erâliš `novčarka' (s metatezom *r – l*), usp. madž. *bugyelláris*;
bùtast `glup', usp. madž. *buta*;
d'âr `tvornica', usp. madž. *gyár*;
ädînjä Npl `sude', usp. madž. *edény*;
flangêral `dangubiti' m. l-particip usp. madž. *flangál*;
gêzâš `vlak', usp. madž. *gőzös*;
 (*hasnovat* `koristiti', glagol koji je u općoj upotrebi u Gradišću; poznat je, ali se u govoru smatra tuđ);
hòd `mjera za površinu', usp. madž. *hold* `0.57 hektara';
jargônj `gumno', usp. madž. *járgány*;
k'äčka `koza', usp. madž. *kecske*;
lävögê `zrak', usp. madž. *levegő*;
pajtâba Um, *päjta* Ve `šupa', usp. madž. *pajta*;
pädig `ali, međutim', usp. madž. *pedig*;
plätni `štednjak', usp. madž. *platni*;
pôr `seljak bogatijeg podrijetla', usp. madž. *pór* (u NBu nalaze se riječi *pahor* i *paur*, vjerojatno iz njem. *Bauer*);
rändêr `policajac', usp. madž. *rendőr*;
šarabûja Asg Um, *šärübûja* Asg Ve `motika', usp. madž. *saraboló*;
tajika Gsg `područje', usp. madž. *tájék*;
tanitô `učitelj', usp. madž. *tanító*;
tègla Um `crijep', usp. madž. *tégla* (u Ve postoji *cigla*, ta je riječ široko rasprostranjena u Gradišću);
têjäs `kolhoz', usp. madž. *téesz*;
tôrža `klip kukuruza', madž. *torzsa*;
tučêr `lijevak', madž. *tölcsér*;
vadâsit `loviti', usp. madž. *vadász*;
ž'âbâš `pregača s džepovima', usp. madž. *zsebes*;
žùmpor Gsg *žumpòra* `vrsta košare', usp. madž. *zsombor*.
 Riječ *filâž* `košara' mogla bi biti povezana s madž. *füles* `s ručkom/ručkama', ali vidi također ERj pod *firidžel*.

6.3 Leksemi neobičnih likova

Báč `Beč' s kratkim samoglasnikom (usp. npr. Kos);
bärbùčkat `gundžati'; kod Ben i Tor postoji *brbljati* (ne potpuno istog značenja);
bätäkšiga Gsg `bolest', usp. madž. *betegség*; ova imenica najčešće zvuči *beteg* (vidi npr. Ben);
biciklêzovat (usp. madž. *biciklizik*), usp. npr. *bicikljati se* (Ben);
d'ùpa `kaput' s početnim *d'*, usp. npr. Ben *jupa*;
fäbruhâri Lsg s intervokalnim *-h-*, usp. npr. Ben *februar*;
glíboko `duboko', drugdje *dibok* (npr. Kos, NBu) ili *dimbok* (npr. NBu, Tor);
làbuška `tava', jedini izvor koji još navodi tu riječ je Ben, a tamo je muškog roda: *labuš*;
läsîcä sä/läsîcä sä `sijevati', usp. *rasikati* (Ben), *laskati se* (Tor), vidi ERJ pod *laskat*¹;
lôska/lôska pridjev Nsg f od *lôza* `šuma' (ili od *lôg* `lug'); od *lôg* izveden je i topnim *Ložnâ*;
lûlat `ljuljati', usp. npr. *ljuljati* (Ben, NBu);
mâmka `punica; majka', *pâpka* `tast, otac'; ove izvedenice s sufiksom *-ka* ne nalaze se u drugim meni dostupnim izvorima;
mašina, mašinka, u drugim izvorima *mašin, mašina, mašinac*;
mrêt: tako glasi infinitiv od *ûmrâm, ûmrâš*, itd. L-particip stoji obično bez početnog *û-*, ali ne uvijek: *mrêli/ûmrâli*.
mâršâ: sä `mrijestiti se',
nâjzad'/ n'âjzad' `nazad' i *odzâd'* `odzada' imaju palatalizirani zadnji suglasnik;
nazadnjîč `najzad; zadnji put'; drugi izvori navode *zadnjič* (Ben), *nazadnje* (Ben, NSt);
n'ârast `nerast', drugdje u Gradišću uglavnom *nerist*, ponekad *nerest* ili *merist* (vidi npr. NBu);
òbrus `stolnjak', usp. *ubrus* (Ben, Kos, NBu);
òprav `haljina', usp. *oprava* Ben;
òžoš emfatično *oš* `još': *òžuž dàjä* Ve `još dalje'; ovu reduplikaciju nisam našao nigdje drugdje;
popâd'ali `zgrabiti' i *spâd'ali* `pasti' l-particip m. pl. imaju *d'*, usp. *popadati* (Kos), *spadati* (Tor);
partika `partija, određena količina robe', Tor ima *partija*;
p'älänka `pelena', usp. *plenica* (Tor, Kos, Ben);
prâtâš `odjevni predmet', Gsg *prâtâša*; drugi izvori navode krajnji osnovni suglasnik *ž*, a imenica je tamo ženske i-osnove;
sprobâlovat `pokušati', usp. madž. *próbál*, Tor i Ben navode *probat*, NSt *probierat* (od njem. *probieren*);
prôhat `trebati', usp. *prauhat* (Kos), *prahati* (Tor);
pûza `puž', inače svuda *puž*;
râškvuj/râšpuj Ve `rašpa', Tor i Ben *rašpa/rašpor*, Ben navodi i *rašpolj*, što je sukladno zadnjem navedenom Ve obliku;
rod'inja `rodbina', drugdje *rodbina*;
scât `pišati', ščijâ PR3sg, *scalîna* `urin', usp. NSt *šcat*, *šcie*, Ben *šcati*, *šcem*, *šcalina*;
S'âsvâti `Svi Sveti', usp. Tor nom. *Svi Sveti*, acc. *Sve Svete*;

sinòci `noću', Kos *noći*, Ben NSt *nočas*, Tor *sinoč*;
sirutva `sirutka', usp. Tor *sirutka/surutka*, Ben *sürotva*;
strônki (f) `strana', Gsg *strônki* (s $\hat{o} < a$ ispred *n*), krajnji osnovni glas *k* ne postoji nigdje drugdje;
škadâr `štagalj', drugdje *škadanj* Tor Ben NBu, uz još neke oblike; usp. ERj pod *štagalj*;
šmòlân `ukusan', usp. Ben *šmohan*, *šmohav*, Kos *šmoh*;
špòrhält `štednjak', usp. *špor(h)et* Ben; iz njem. *Sparherd*;
stòrnica `priča, povijest', usp. *štorica* Kos Tor Ben;
šupitl(j)in `krevet na izvlačenje', usp. Ben *šupetl/šupljin*, Tor *šublin*; iz njem. *Schubettl*;
švâja `krojačica', usp. Ben NSt *šivalja*;
trêb: *nê trêb* `ne treba', usp. Tor *tribe*, NSt *tribi*;
vêkâ `uvijek', usp. Ben Tor *vik*, NSt Tor *uvik*;
vôgâr `Madžar', *vôgârski* `madžarski', usp. NSt Ben *ugar*, NBu *ugrski*;
vušêso `uho': ovdje navodim i ovaj oblik; u svim izvorima osim u NBu ova riječ glasi *uho*; u NBu je navedeno *ušeso*, ali tog oblika nema u karti br. 36, koja se bavi tim leksemom, za razliku od ostalih oblika, t.j. *uho*, *vušeto*, *ušeto* i *šeto*;
zâjczâjc, svuda drugdje *zec*, samo kod NBu još i *zajic*;
zamônji pridjev `trivijalan, priprost', prilog *zaman* je opće proširen, također u Gradišću;
zarôna pridjev Nsg f `rani'; prilog *zaran* navodi se u većini rječnika, pridjev je zapravo uvijek izveden od osnove *ran-*;
zlômânjovat `označiti' (s $\hat{o} < a$ vóór *m*) ima *nj* u osnovi, usp. *zlamenovati* Tor Ben Kos NSt;
žâl(j)êr/žâjêr `siromašni seljak' (nasuprot *pôr*, vidi § 6.1), usp. madž. *zseller*, Ben i Tor navode *željar*.

6.4 Sufiksi

Neki sufiksi izgledaju u Ve i Um drugačije nego u ostalim gradišćanskim govorima ili su drugačije distribuirani. To su sufiksi u priložima, upitnim zamjenicama, prijedlozima te veznicima s vremenskim i mjesnim značenjem.⁵⁷

- (1) *-t(l)jäk*: *òtljäk* `otkud', *pòt(j)äk* `otkada; dok'. Ovaj sufiks se u drugim izvorima nalazi u obliku *-tle*, *-tlek* ili *-tlekar*, npr. Ben *dotle* `dotad', *potle* `odonda, otkad', Tor *odatle(k)*, *dotle*, *dotlek(ar)* `dok', *potle(kar)* `zatim', NSt *potle* prijedlog `poslije'. Usto se u ostalim izvorima (ne u Ve i Um) nalaze i sufiksi *-kle* i *-kljek*: Tor *odakle*, NSt *dokljek* veznik `dok', Kos i NBu *pokle* `otkada'.
- (2) *-ud*: *oddâlkud* `iz daleka', *òdnud* `odonuda', *òdvud* `odovuda', *oddòmud* `od kuće', *oddrùgud* `od drugdje', *odvùnud* `izvana', *otsàkud* `odasvud', *òtkud*, *òtud*, *tùd*. Ovaj je sufiks u Ve i Um šire rasprostranjen nego u drugim izvorima, a osim toga i oblik je uglavnom različit: u NBu i Kos ga nema, u Tor

⁵⁷ Moguće je da je "dvostruko formiranje deminutiva" u *kusičäk* `komadić', *lončička* `lončić' Asg također jedna od specifičnosti govora Ve i Um.

nalazimo *tude(k)*, *tuda*, *vude(k)*, *vuda* `ovuda`, u NSt *vuda*, *tuda*, *otuda*, *odnuda*. U Ben se taj sufiks nalazi u dva leksema, jedna varijanta glasi isto kao u Ve i Um: *kud(a)*, *otkud(a)*.

Sufiks *-zām* je u Ve i Um potvrđen u dvije riječi, i to u kombinaciji s gore obrađenim sufiksima: *odnudzām* `otada`, *pòt(j)ägzām* `otkada; dok`. U drugim ga izvorima nisam našao.

6.5 Leksemi s neuobičajenim značenjem

blêd `ružičast`;

pocùkat `jebati`; u ovom sam značenju tu riječ pronašao još jedino u RHSJ dio I: 858; usp. *(po)cukati se* `pišati` Ben, *cukati* `trzati` Tor;

gòstit `tući`; ovdje bi se moglo raditi o eufemističkoj uporabi;

grêšit `počiniti zlodjelo`, *grêšni* `zločinački` (također `griješiti`, `grješni`), *grêšnik* `zločinac`;

zìskat si `zaraditi`;

mar čestica u uzvicima iznenađenja `kako, što`, npr. *mar si mlâd!* `kako/što si mlad!`; u meni pristupačnim gradišćanskim rječnicima nalazi se jedino u Tor (*mâr*), ali u značenju `skoro`;

mèrica `košara za 25 kg žita`, u drugim rječnicima te riječi nema, u Ben se navodi, ali u značenju `lopata`;

mrâzno `silno, jako`, usp. Ben `ružno, užasno`;

nârâdân `vitak`, Ben `moguć, vjerojatan`;

pizda također i za žensku stražnjicu: *kâkfu vêliku pizdu ima* (vulgarno);

va susêdi znači `kod susjeda`, usp. madž. *szomszédban*;

plôc znači `tržnica`, kod NBu `trg`, u drugim meni pristupačnim izvorima ta se riječ ne pojavljuje; Ben navodi *placa* `tržnica`; u Ve i Um ta riječ znači `ulica`, baš kao i u Kos i Tor;

zâstor `pregača ili remen za alat`;

zrâk `sjena`.

7. Zaključak

Na temelju prethodnih razmatranja možemo zaključiti:

(1) da se govor nalazi pod snažnim utjecajem okolnih gradišćanskohrvatskih govora;

(2) da je hrvatski govoren u Ve i Um izvorno periferni kajkavski govor.

Što se tiče (1) rado bismo htjeli jasnije utvrditi koje su podudarnosti između govora i okoline posljedica utjecaja nakon migracije (činjenica je da je međusobnog utjecaja bilo i prije migracije). To bi, između ostaloga, pripomoglo stvaranju jasnije slike o izgledu govora prije migracije. U tu svrhu trebalo bi se izvršiti dodatno kontrastivno istraživanje gradišćankohrvatskog, uz korištenje pristupačnih sinkronih i starijih podataka o kajkavskim govorima. Što se tiče (2) rado bismo precizirali mjesto govora na predmigracijskoj dijalektološkoj karti. U tom smislu je već bilo nekih inicijativa (vidi na primjer Ivić 1990: 204–205, Lončarić 1990:

148–158, Houtzagers 1999: 20–25), ali jasno je da nam je potrebno više znanja, kako o slici samoga govora prije migracije (vidi gore) tako o najistočnijim kajkavskim govorima danas.

Literatura

- Ben: Bencsics, N. i dr. (ed.) 1991. *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik*. Zagreb–Eisenstadt.
- Brabec, I. 1970. Hrvati uz Muru i Dravu te u Vedešinu. *Ljetopis JAZU* 74, 495–500.
- Brabec, I. 1982. Kajkavci u dijaspori. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6, 77–84.
- Campbell, L. i Muntzel, M.C. 1989. The structural consequences of language death. U: Dorian, N.C. *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*, 181–196. Cambridge University Press.
- ERj: Skok, P. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 4 toma. Zagreb.
- Finka, B. (ed.) 1984–... *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Zagreb.
- Houtzagers, P. 1987. Phonological remarks on the Kajkavian dialects of Hidegség and Fertohómok. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 30/1, 169–178. Novi Sad.
- Houtzagers, P. 1988. On the Kajkavian dialects of Hidegség and Fertohómok in the northwest of Hungary. *Dutch Contributions to the Tenth International Congress of Slavists, Sofia: Linguistics (= Studies in Slavic and General Linguistics 11)*, Amsterdam: Rodopi, 329–363.
- Houtzagers, P. 1996. The development of the Hidegség and Fertohómok vowel system. *Studies in South Slavic and Balkan Linguistics (= Studies in Slavic and General Linguistics 23)*, 111–142.
- Houtzagers, P. 1999. *The Kajkavian dialect of Hidegség and Fertohómok (= Studies in Slavic and General Linguistics 27)*.
- Houtzagers, P. 2000. Effects of language contacts as a source of (non)information. The reconstruction of Burgenland Kajkavian. *Languages in Contact (= Studies in Slavic and General Linguistics 28)*, Amsterdam: Rodopi, 157–164.
- Ivić, P. 1961–62. Prilog rekonstrukciji predmigracione slike srpskohrvatske jezičke oblasti. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 4–5, 117–130.
- Ivić, P. 1990. Prilog poznavanju govora kajkavskih naseljenika u okolini Šoprona. *Studia Slavica Hungarica* 36/1–4, 193–206.
- Ivić, P. et al. (ed.) 1981. *Fonološki opisi srpskohrvatskih–hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora, obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo.
- Ivšić, S. 1936. Jezik Hrvata kajkavaca. *LjJA* 48 (za godinu 1934/35), 47–88.
- Ivšić, S. 1971. Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca. *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, 723–798. München.
- Kalinski, I., Šojat, A. 1973. Zelinski tip govora. *Rasprave IJ* 2, 21–36.
- Kniezsa 1974.² *A magyar nyelv szláv jövedényszavai*. Budapest.
- Kolarič, R. 1973. Govor dveh slovenskih vasi na madžarskem ob nežiderskem jezeru. *Južnoslovenski filolog* 30, 369–381.

- Kolarič, R. 1976. Govor dveh slovenskih vasi na madžarskem ob nežiderskem jezeru. b) Hidegség. *Zbornik radova o A. Beliću*. Beograd, 347–357.
- Kos: Koschat, H. 1978. *Die čakavishe Mundart von Baumgarten im Burgenland*. Wien.
- Lončarić, M. 1982. Prilog podjeli kajkavskoga narječja. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6, 237–246.
- Lončarić, M. 1990. *Kaj – jučer i danas*. Čakovec.
- Lončarić, M. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb.
- NBu: Neweklowsky, G. 1978. *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*. Wien.
- NSt: Neweklowsky, G. 1989. *Der kroatische Dialekt von Stinatz*. Wörterbuch (= Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 25).
- RHSJ 1880–1976. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 23 toma. Zagreb.
- Romaine, S. 1989. Pidgins, creoles, immigrant, and dying languages. U: Dorian, N.C. *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*, Cambridge, 369–383.
- TESz: Benkó L. i dr.. (ed.) 1967–1984. *A magyar nyelv történeti–etimológiai szótára*. Budapest.
- Tor: Tornow, S. 1989. *Burgenländisches Dialektwörterbuch* (= *Balkanologische Veröffentlichungen, Band 15*). Berlin.

The features of the Kajkavian dialects of Vedešin and Umok

Summary

In contradistinction to the author's monograph on the Kajkavian dialect of Vedešin and Umok (1999), which was meant to be a more or less full synchronic description in which each property of the dialect was presented as equally important, the aim of the present article is to pick out and highlight the features that distinguish the dialect from its Čakavian neighbours and from other Kajkavian dialects. The following subjects are addressed: the linguistic situation in Vedešin and Umok, synchronic and diachronic phonology, phonetics, morphology, syntax and lexicon. Particular attention is paid to linguistic variation, the phenomenon that will be called "accentual analogy", traces of neo-circumflex and neo-acute, irregular reflexes of Proto-Slavic phonemes and the occurrence of lexemes that are in any respect uncommon.

Ključne riječi: hrvatska dijalektologija, kajkavski, gradišćanskohrvatski, Vedešin, Umok, Hidegség, Fertőhomok

Key words: Croatian dialectology, Kajkavian, Burgenland Croatian, Vedešin, Umok, Hidegség, Fertőhomok